

PER LA PAU

Núm. 24 - SETEMBRE 2015

**Els pacifistes
durant la Primera
Guerra Mundial**

ICIP

SUMARI

Introducció

- Un factor i actor imprescindibles

Articles centrals

- Rosa Luxemburg: anticapitalisme cap a l'eutopia pacifista
- Reclutament obligatori i objecció de consciència al Regne Unit
- “La nostra pàtria és el món sencer”: antimilitarisme anarquista
- Il·lusió i visió: el pacifisme científic d'Alfred H. Fried
- L'internacionalisme pràctic de l'esperanto

Recomanem

- Materials i recursos d'interès recomanats per l'ICIP

Tribuna

- A 100 anys del genocidi: Armènia a la cruïlla
- Un cop audaç

Entrevista

- Entrevista a Joan Botam, sacerdot i caputxí català

Sobre l'ICIP

- Notícies d'actualitat, activitats i publicacions

INTRODUCCIÓ

Un factor i actor imprescindibles

Rafael Grasa

President de l'Institut Català Internacional per la Pau

Aquest número del *Per la Pau* s'ocupa d'alguns dels moviments per la pau i antimilitaristes vinculats, cronològicament o temàtica, a la Primera Guerra Mundial, com a colofó de la commemoració del seu centenari. Concretament, es passa revista als moviments d'índole més política, com els vinculats a l'anarquisme (1a Internacional) o a la principal líder del grup Spartakus, Rosa Luxemburg, als grups anticonscripció i a la tasca pionera al món acadèmic d'Albert Fried, un dels creadors de la comunitat esistèmica que és darrere dels enfocaments més radicals de les relacions internacionals i la investigació per a la pau. A més, Joan Botam, religiós i ecumenista, reflexiona sobre el llegat de l'anomenada Gran Guerra i l'oposició a aquesta en les diferents variants del moviment per la pau inspirat en creences religioses.

En altres números de la revista ens hem ocupat del paper del moviment de dones i feminista. I som conscients que no esgotem la riquesa d'aquests moviments. Entre la 1a i la 2a Guerra Mundial es produiran canvis importants, com l'impacte crític amb els moviments més vinculats a les direccions de la 2a Internacional o l'arribada d'influències crucials com la Fellowship for Reconciliation, la War Resisters League i, sobretot, el pacifisme radical de Gandhi. Sense tot això no es pot entendre l'origen de la investigació per a la pau, sorgit als anys cinquanta als dos costats de l'Atlàntic Nord, ni tampoc la nostra pròpia tasca.

De tots els articles d'aquest monogràfic se'n deriva una idea força: els moviments socials, en aquest cas per la pau i antimilitaristes, són a l'arrel de les lluites per la pau, acadèmiques, ciutadanes, polítiques i en les organitzacions internacionals. Sense ells, res no seria possible: són un factor imprescindible i un actor clau des del moment en

què per primera vegada a la història moderna es va estendre el clamor del “mai més”, és a dir, mai més una altra guerra com aquesta. Ho havien estat ja després de la batalla de Solferino, que va mostrar les terribles conseqüències de les armes creixentment sofisticades com els “fusells d’agulla”, les primeres armes semiautomàtiques i de repetició, i per això els moviments socials van ser crucials en la creació de la Creu Roja Internacional i en el desenvolupament del dret humanitari i de guerra.

“ Els moviments socials són a l’arrel de les lluites per la pau i sense ells res no seria possible ”

I ho van ser de forma encara més decisiva abans, durant i després de la 1a Guerra Mundial, quan per primera vegada el clamor social -en part generat pels mateixos moviments- va exigir una resposta intel·lectual al problema de les guerres. Com se sol dir, va ser justament després de la guerra quan la preocupació social per les guerres es va convertir en una preocupació intel·lectual, donant lloc a la creació de les Relacions Internacionals com a disciplina, per entendre les causes de les guerres i establir les condicions de les paus, a la recerca d’una pau duradora i sostenible. Sense els moviments per la pau i antimilitaristes, i sense el seu impacte sobre les opinions públiques, res del que ha passat en el terreny analític, polític i social per la pau en els cent últims anys no tindria explicació, ni sentit.

Per això, més enllà del deure de memòria i reconeixement amb aquests moviments pioners, en un moment en que l’impacte dels moviments socials per la pau torna a ser clau i quan saludem l’acord nuclear amb l’Iran cridat a tenir, de ser plenament real, un impacte decisiu, convé recordar algunes lliçons d’aquell passat. Concretament quatre.

“ Sense els moviments per la pau i antimilitaristes res del que ha passat en el

terreny analític, polític i social per la pau en els cent últims anys tindria sentit ”

Primer, que la pau és un procés, no un estat concret al qual un arriba i s'hi queda; i, com a procés, exigeix dinamisme, adaptació al context i conseqüències d'altres valors intermedis, com la dignitat o la justícia. Dit d'una altra manera, la pau es construeix. Segon, que la pau es diu de moltes maneres; de fet hi ha paus i, per tant, és essencial tenir present a l'agenda intel·lectual i de lluita que existeixen diferents agendes, diferents biaixos i enfocaments i diferents accents i sensibilitats, tots ells imprescindibles. L'agenda per la pau, en la tasca intel·lectual i en la tasca social i cívica, exigeix capacitat d'englobar, polifònicament, diferents veus, totes elles crucials, amb especial atenció a les que vénen del Sud global, d'altres cultures. Tercer, que les amenaces a la pau canvien constantment, com ho demostra el fet que les morts derivades directament per guerres o terrorisme suposin només una mica menys del 25% de les que es produeixen al món, i per tant l'agenda i els instruments d'anàlisi i d'intervenció han d'estar sempre afinats i proposar formes d'acció col·lectiva per resoldre els problemes que genera la novetat.

I quart, que la consecució de la pau exigeix combinar acció social i ciutadana, acció i tasca acadèmica i també incidència política i treball en les institucions. Treballar en les mentes, els cors i les institucions, en un sentit no solament formal. I com deia el nostre anterior vicepresident i amic Alfons Banda, exigeix conquerir les opinions públiques, creant narratives i contranarratives que facin veure que la pau mai no ha estat una quimera, un impossible, sinó una utopia que es construeix, una utopia amb una llarga història i molts èxits parcials. Sempre hi ha “Primeres Guerres Mundials” contra les quals lluitar o, per dir-ho com Alfred Fried, “objectes de demostració amb què ensenyar anatomia”. Gràcies, doncs, als moviments per la pau, als pacifistes i antimilitaristes per la seva gran aportació a l’“anatomia”.

Fotografia : United States Library of Congress

- Manifestació contra la guerra, Berlín 1922 -

© Generalitat de Catalunya

ARTICLES CENTRALS

Rosa Luxemburg: anticapitalisme cap a l'eutopia pacifista

Sonia Herrera

Comunicadora audiovisual i doctoranda de la UAB

A principis de la Primera Guerra Mundial, la veu de la líder socialista Rosa Luxemburg va ser una de les que més va ressonar dins del que s'ha anomenat moviment pacifista -en tota la seva amplitud i complexitat. D'altra banda, la no "militància" feminista -almenys com l'entenem actualment- de Rosa Luxemburg ha estat font de controvèrsia constant durant molts anys al si del moviment feminista. Sobre això, resulta interessant el text de María José Aubet, "El «último error» de Rosa Luxemburg", que parla de les col·laboracions "regulars i copioses" de la líder socialista al diari *Die Gleichheit* (La Igualtat) dirigit per Clara Zetkin i destinat a "les dones assalariades" (1978: 301).

Mentre que la militància pels drets de les dones de Zetkin i d'altres feministes radicals pacifistes com la jurista Anita Augspurg o l'activista Lida Gustava Heymann mai no s'han posat en entredit, sí que s'ha escrit -i molt- a propòsit de la filiació de Rosa Luxemburg amb aquesta causa. L'esmentat text d'Aubet, sense anar més lluny, fa referència al llibre de Carmen Alcalde, *La mujer en la guerra civil española*.¹

Així, algunes teòriques com Lidia Falcón o Carmen Alcalde criticaven l'equidistància, la inhibició (Alcalde, 1978: 317) o la falta de visió (Falcón, 1978: 305) de Luxemburg en el seu discurs sobre la revolució proletària, al no fer prou atenció a l'"emancipació de la dona", deixant aquesta suposadament implícita en la idea d'algunes revolucionàries socialistes -una idea potser una mica ingènua analitzada en perspectiva- que l'emancipació de la dona vindria donada indubtablement a través de l'emancipació del proletariat.

“ La no “militància” feminista de Rosa Luxemburg ha estat font de controvèrsia constant durant molts anys al si del moviment feminista ”

Si bé és cert que Rosa Luxemburg no va ser especialment prolífica respecte a les especificitats del feminisme com “nova alternativa revolucionària per l'emancipació total de la dona” (Alcalde, 1978: 320) davant de l'opressió del patriarcat, sí que va manifestar un interès particular per posar a l'abast de les treballadores “polítiques que les afectaven prioritàriament com a part integrant d'una classe social explotada, l'obra, i també com a dones, és a dir, com a dones assalariades” (Aubet, 1978: 301).

La constant negativa de Luxemburg a fer-se càrrec de la secció de dones del Partit Socialdemòcrata d'Alemanya (SPD), al·legant que l'oferiment era una maniobra dels barons (homes) del partit per desterrar-la de la primera línia del debat teòric del socialisme alemany, així com la seva lluita pel sufragi femení (Dunayevskaya, 2012: 133) o la correspondència que va mantenir amb Clara Zetkin durant anys² demostren una clara consciència respecte al sexisme imperant dins del partit. En una d'aquestes cartes a Zetkin, Luxemburg manifesta el seu orgull per definir-se ella mateixa com a feminista i en aquesta mateixa línia va escriure a Luise Kautsky el 1911: “Vindràs a la conferència de dones? Imagina't, m'he tornat feminista! Vaig rebre una credencial per a aquesta conferència i, per tant, he d'anar a Jena” (2012: 133).

En aquest mateix sentit, el 1912, Luxemburg acabava així un dels seus discursos (2012: 133):

“L'actual enèrgic moviment de milions de dones proletàries que consideren la seva falta de drets polítics com una flagrant injustícia és un senyal infal·lible, senyal que les bases socials del sistema imperant estan podrides i que els seus dies estan comptats... Lluitant pel sufragi femení, també arribarem a l'hora en què l'actual societat caigui en ruïnes sota les martellades del proletariat revolucionari”.

Com demostren els seus textos, la crítica antimilitarista de Rosa Luxemburg i la seva vindicació feminista no entronquen, com es podria pensar, en un biologicisme essencialista que situa les dones en l'imaginari de l'àngel de la llar, font de tota bondat i pacifistes per naturalesa, sinó en l'interseccionalitat (permetin-me la llicència postmoderna) de la lluita de classes i de gènere davant la cursa armamentista, i en la deconstrucció del militarisme i les seves causes com a principal estratègia política per a la pau i contra el capitalisme. Així, Rosa Luxemburg s'interrogava (i interrogava l'SPD) en les seves *Utopies pacifistes* de 1911 sobre quin camí calia seguir per aconseguir una societat en pau:

Quina és la nostra tasca en la qüestió de la pau? No consisteix a demostrar en tot moment l'amor a la pau que professen els socialdemòcrates; la nostra primera tasca i principal és aclarir davant de les masses populars la naturalesa del militarisme i assenyalar amb tota claredat les diferències principistes entre la posició dels socialdemòcrates i la dels pacifistes burgesos". (1978: 255).

Del capitalisme modern al capitalisme gore: el mur neoliberal de l'eutopia

Rosa Luxemburg també escrivia a les seves *Utopies* que els antagonismes s'havien aguditzat "a un grau mai vist". Quan fa 101 anys de l'inici de la Gran Guerra i tenint en compte la sobreespecialització de la violència³ i la globalització d'aquesta en les últimes dècades, seria sensat afirmar que les paraules de Luxemburg no només s'adaptaven a la realitat i a la conjuntura prèvia a l'esclat de la Primera Guerra Mundial, sinó també a la política internacional actual. Una política que respon en gran mesura a les exigències d'una despesa militar i un tràfic il·legal d'armament que mou cada any bilions de dòlars⁴, esdevenint un dels negocis més lucratius del planeta que, alhora, contribueix a "imposar per la força determinades formes de govern que redunden en els interessos polítics i econòmics del poder militar responsable de l'esmentada imposició" (Butler, 2010: 62-63). Així, aquell "grau mai vist" ha continuat creixent a passos de gegant durant l'últim segle.

“ Luxemburg sí que manifestar un interès particular per posar a l’abast de les treballadores polítiques que les afectaven com a part integrant d’una classe social explotada ”

Ens movem en un món que ha normalitzat allò distòpic i en el qual continuem perseguint la utopia -allò que no és enlloc - de la pau. La necropolítica, la sobirania de mort -amb el seu sistema econòmic gore associat-, ha pres el control i, tal com explica Achille Mbembe, “l’expressió més actual de sobirania resideix, en gran mesura, en el poder i en la capacitat de dictar qui mereix viure i qui ha de morir. Per tant, matar o permetre la vida constitueixen els límits de la sobirania com els seus principals atributs” (València, 2010: 142).

Des d’aquelles “crides a la justícia i a la fi de la violència” (Butler, 2010: 27) de Luxemburg durant els quatre anys de conflicte i que li costarien la vida l’any 1919; des d’aquells manifestos previs a *Reforma o revolució* (1898) en els quals afirmava que la guerra havia estat “un factor indispensable del desenvolupament capitalista” (1978: 57) i que després van ser matisats i perfeccionats a l’argumentari de les *Utopies pacifistes* (“el militarisme en totes les seves formes -sigui guerra o pau armada- és un fill legítim, un resultat lògic del capitalisme” (1978: 256)); des d’aleshores fins avui podem constatar que el capital de mort continua cotitzant a l’alça i que, a grans trets, els postulats de Luxemburg segueixen sent plenament vàlids:

” (...) si les nacions existents realment volguessin posar límit, de manera seriosa i honesta, a la cursa armamentista, haurien de començar amb el desarmament al terreny polític comercial, abandonar les campanyes colonialistes i la política internacional de conquesta d’esferes d’influència a tot el món: en una paraula, la seva política interna i exterior hauria de ser oposada al que exigeix la política actual d’un estat capitalista modern” (1978: 256).

“el militarisme desapareixerà del món únicament amb la destrucció de l'Estat de classe capitalista” (1978: 256).

La líder socialista, que va patir la deterioritat la vulnerabilitat del cos (Butler, 2010) en carn pròpia, va ser foragitada a un canal de Berlín sense veure complerta la seva eutopia pacifista. I dic eutopia perquè, si bé és cert que la Pau amb majúscules se'ns presenta improbable i inabastable, també ho és que aquesta és un anhel que no es troba en el regne de Shambala, sinó que depèn exclusivament de factors humans diversos, però realitzables i possibles, tals com la voluntat política, l'economia social, l'educació en valors per una cultura de pau, la igualtat efectiva entre dones i homes, la reparació de les víctimes, la reconciliació dels actors enfrontats, la recuperació de la memòria, el diàleg, la mediació... És veritat, és una llarga llista. Potser el primer que caldria fer seria posar al centre de qualsevol sistema (polític, social i econòmic) la dignitat humana i no la precarització de la vida. Mentre això no passi, mentre la indústria de la mort, de la inseguretat i la desigualtat continuï sent més rendible que la sostenibilitat de la vida, el capitalisme i l'economia de guerra continuaran llançant al canal milers d'éssers humans cada dia.

1. Alcalde C., *La mujer en la guerra civil española*, Editorial Cambio 16, 1976. El llibre va suscitar un ampli debat al voltant de la figura de Luxemburg, en el qual van participar la mateixa Alcalde, Maria José Aubet, Lidia Falcón, Marina Subirats i Laura Tremosa, i el qual fou recollit en el número 9 de la revista de sociologia *Papers* el 1978.

2. Correspondència recollida a l'obra *The letters of Rosa Luxemburg*, editada per Georg Adler, Peter Hudis i Annelies Laschitza.

3. Ho explica eloqüentment Sayak València a la seva obra *El capitalismo gore* al parlar de la violència com una sort de disciplina econòmica més: “És innegable que la sobreespecialització de la violència té les seves bases en les tècniques militars i els seus desenvolupaments per a la guerra, doncs com se sap: «la Guerra s'encara com si fos un vast projecte d'enginyeria, els processos essencials de la qual són precisament calculats com la força requerida com un tensor d'un dic o un pont». Així, es podria dir que la destrucció creativa del capitalisme gore pot considerar-se com una disciplina basada en l'aplicació de tecnologies del dolor als cossos de forma contundent i mortal,

que no admet judicis morals per a qüestions econòmiques”.

4. Segons dades de la Oficina de les Nacions Unides contra la Droga i el Delicte (UNODC), “el tràfic il·lícit d’armes de foc genera de 170 milions a 320 milions de dòlars per any” al món. Així mateix, segons el SIPRI la despesa militar mundial el 2013 va ser d’1,747 bilions de dòlars, “xifra que representa el 2,4% del producte interior brut mundial o 248 dòlars per persona al món”.

Fotografia : Wikimedia Commons

- Rosa Luxemburg, a la dreta, amb Clara Zetkin, el 1910. -

© Generalitat de Catalunya

ARTICLES CENTRALS

Reclutament obligatori i objecció de consciència al Regne Unit

David Boulton

Periodista

El gener de 1916 el govern britànic va aprovar una llei del servei militar que establia que tot home solter d'entre 18 i 41 anys podia ser reclutat per a l'exèrcit. Una segona llei va ampliar el reclutament obligatori als homes casats. En qualsevol altre lloc d'Europa aquestes mesures no haurien generat cap polèmica. En efecte, al continent europeu, el servei militar obligatori s'havia convertit en un element més de la vida nacional, amb el suport tant de la dreta com de l'esquerra. La dreta nacionalista ho veia com una arma contra l'enemic estranger, mentre que a l'esquerra socialista, particularment potent a Alemanya i França, l'afavoria perquè considerava positiu comptar amb un "exèrcit de ciutadans" disposat a defensar el poble contra els enemics de classe del propi país.

Però la Gran Bretanya era diferent. Sent encara presents les tristes memòries de les patrulles de reclutament forçós del segle XVII i principis del XVIII, la creença que el servei militar havia de ser únicament voluntari era gairebé universal. Alguns membres del Partit Conservador van començar a donar suport al reclutament obligatori durant la Guerra Bòer i, el 1902, es va crear la Lliga del Servei Nacional que, irònicament, sostenia que la Gran Bretanya havia de prendre exemple de l'"excel·lent política" del Kàiser i impulsar un militarisme sa i masculí. Però el Partit Liberal, al poder des de 1906, va continuar oposant-se fermament a tota forma d'obligatorietat amb el suport dels quaranta parlamentaris laboristes -excepte un- i del creixent moviment socialista.

Així doncs, què va motivar el canvi radical de 1916? En primer lloc, les esperances i prediccions inicials que la guerra hauria acabat el Nadal de 1914 s'havien esvaït ràpidament; augmentava el nombre de baixes i el reclutament voluntari no era

suficient per mantenir el ritme de la contesa. Després de la coalició d'emergència de guerra, establerta per conservadors i liberals, la pressió en favor de l'obligatorietat es va incrementar. Una proposta inicial dels conservadors va ser el reclutament obligatori únicament de "cavallers", un exemple per a les classes inferiors descrit com "l'exemple més rotund dels rics servint als pobres des que Crist va predicar aquest principi". Però la idea no va despertar massa entusiasme entre les classes acomodades. Si bé un referèndum popular hauria descartat qualsevol proposta d'obligatorietat enviant-la als llimbs, a finals de 1915, en els cercles polítics els partidaris del reclutament obligatori eren ja els qui marcaven la pauta. El primer ministre Asquith va acabar cedint i la primera llei de servei militar obligatori de la Gran Bretanya va obtenir la sanció real el 27 de gener de 1916, amb l'oposició d'únicament 38 parlamentaris.

“ La Gran Bretanya va ser la primera nació que va incloure l'objecció de consciència a la seva legislació ”

Des del principi es va creure necessari establir exempcions per als homes ocupats en sectors civils vitals, com l'agricultura i la mineria. Mentre el projecte de llei es tramitava al Parlament, un reduït grup de parlamentaris liderat per Arnold Rowntree i Edmund Harvey - membres de la Societat Religiosa dels Amics (coneguda també com els quàquers)- va proposar una clàusula de consciència que ampliés les exempcions als homes que poguessin demostrar una objecció moral al servei militar. Aquesta clàusula, malgrat haver estat redactada precipitadament, haver estat objecte d'una aspra lluita i estar plena d'ambigüitats que complicarien l'aplicació de la llei en els tres anys posteriors, va obtenir el suport de la majoria parlamentària i la Gran Bretanya va ser la primera nació que va incloure l'objecció de consciència a la seva legislació.

Però, com es diferenciaria els autèntics objectors de consciència dels ganduls, espavilats i/o covards? El govern va assignar aquesta ingrata tasca a una xarxa de tribunals establerta arreu del país. Els elegits per jutjar les tendres consciències van ser els homes grans i respectables de cada comunitat: alcaldes, sacerdots, clergues i un

representant militar, la missió dels quals era fer que el mínim nombre possible de joves es colés a través de la xarxa. Encara que estaven facultats per atorgar exempcions absolutes del servei militar, aquestes van ser molt infreqüents. La majoria de sol·licituds eren rebutjades directament o quedaven condicionades al fet que el sol·licitant s'allistés al nou cos militar no combatent o que acceptés efectuar treballs alternatius de suport als esforços bèl·lics.

Això va tenir com a efecte la creació de dues classes d'objectors: aquells la consciència dels quals els permetia acceptar un servei militar en unitats no armades en que no se'ls requeria matar, i altres l'objecció dels quals a participar a la guerra, directament o indirectament, era absoluta. Aquests últims eren, naturalment, els que plantejaven majors dificultats a les autoritats civils i militars. Quan els tribunals els assignaven a cossos no combatents, aquests objectors es negaven a incorporar-s'hi, per la qual cosa eren detinguts i considerats "soldats", els agradés o no. No obeïen les ordres i patien un tracte cruel i degradant a la presó o sota arrest militar. En 35 casos, com a mínim, van ser condemnats a pena de mort, que se'ls va commutar en l'últim moment. Gairebé un centenar d'homes van morir com a conseqüència directa de la brutalitat a què van ser sotmesos en l'exèrcit o a la presó i molts més van patir problemes de salut física o mental dels quals mai més no es van recuperar del tot.

“ Es van crear dues classes d'objectors; els que la consciència els permetia acceptar un servei militar que no requerís matar i els que tenien una objecció absoluta a participar a la guerra ”

Entre 16.000 i 20.000 homes –el nombre ha augmentat després de les noves investigacions que han revelat casos que fins al moment no constaven com a tals- es van declarar objectors de consciència. Probablement més de la meitat eren membres de les esglésies tradicionals i de sectes fonamentalistes, com els testimonis de Jehovà (aleshores coneguts com els estudiants de la Bíblia), els germans de Plymouth i els cristadelfs. El grup religiós més nombrós era el dels quàquers (si bé un terç de

quàquers en edat militar es va incorporar a l'exèrcit voluntàriament i molts d'altres es van unir a la Unitat de Voluntaris d'Ambulàncies). El major grup d'objectors per motius polítics més que no pas religiosos era el dels membres del Partit Laborista Independent, fundat pel socialista pacifista Keir Hardie que, l'abril de 1913, escrivia: "Els treballadors del món no tenen cap motiu per lluitar entre ells. No tenen país. El patriotisme és un terme que no té cap significat per a ells".

Però mirar d'establir una diferència nítida entre objectors polítics i religiosos és no entendre la naturalesa de la tradició radical britànica. En efecte, molts socialistes, com Keir Hardie, eren socialistes cristians, i molts joves quàquers eren membres del Partit Laborista Independent. Els marxistes es feien amb els metodistes en els vibrants moviments inconformistes britànics. L'objecció religiosa i política es va integrar totalment a la ben organitzada coalició formada per la No-Conscription Fellowship (N-CF, Associació contra el Reclutament Obligatori) i el Comitè de Servei de la Societat d'Amics, l'organització que feia un seguiment de cada objector, publicava informes sobre maltractaments i brutalitats i pressionava incessantment el Ministeri de Guerra perquè fossin alliberats els membres empresonats per segona i tercera vegada.

“ Mirar d'establir una diferència nítida entre objectors polítics i religiosos és no entendre la naturalesa de la tradició radical britànica ”

Al capdavant de la N-CF hi havia dos homes del Partit Laborista Independent, Fenner Brockway i Clifford Allen, a qui aviat es va sumar l'eminent filòsof Bertrand Russell, que s'encarregava d'editar la revista mensual de l'associació titulada, irònicament, *The Tribunal*. Comptaven amb el suport d'un grup de dones quàquers i sufragistes, entre les quals destacava Catherine Marshall, una excepcional organitzadora que va liderar la campanya quan tots els homes van ser empresonats. L'eix religiós/polític queda perfectament il·lustrat a través dels comentaris del manifestament ateu Russell, que descrivia els seus camarades empresonats com "homes vigorosos i valents, plens d'autèntica religió." El seu objectiu comú era "portar el Regne dels Cels a la Terra, ni més

ni menys”.

A la campanya hi va haver també situacions divertides. Quan alguns membres de la N-CF van ser processats en virtut de la Llei de Defensa del Regne, el fiscal era un tal Mr. Archibald Bodkin, que més endavant seria nomenat Sir. En un moment d'irritació, Bodkin es va queixar en veu alta que “la guerra seria impossible si tots els homes opinessin que la guerra és un error”. La N-CF el va felicitar per aquesta declaració que expressava el seu propi punt de vista de manera nítida i concisa i va confeccionar pòsters amb les paraules de Bodkin, subratllant que havien estat pronunciades pel fiscal de l'Estat. El govern va denunciar els pòsters i la N-CF va sol·licitar l'arrest de Mr. Bodkin com a autor d'aquelles paraules subversives. *The Tribunal* va plantejar que el deure patriòtic de Mr. Bodkin era processar-se a si mateix i, posant de manifest la seva generositat, la N-CF es va oferir perquè, en cas que el fiscal fos condemnat, s'ocuparia de la manutenció de la seva dona i els seus fills mentre ell fos a la presó. Les autoritats van haver de desistir.

A les acaballes de la guerra, la N-CF va celebrar un congrés final amb la participació de 2.000 refractaris a la guerra acabats d'alliberats de la presó o del servei no combatent. Clifford Allen els va dir:

“Tots nosaltres hem de ser conscients del molt terrible que resulta la comparació entre l'angoixa dels que han mort i han estat mutilats a la guerra i el sofriment a què hem estat sotmesos nosaltres... Cap de nosaltres no gosaria comparar el nostre patiment amb el dels homes que realment van participar a la guerra. Molts d'ells estan morts. Nosaltres, en canvi, encara tenim les oportunitats que ens dóna la vida”.

I Bertrand Russell va afegir:

“La N-CF ha aconseguit una victòria absoluta en la defensa de la llibertat de no matar o no participar en matances. Tot el poder de l'Estat no ha pogut obligar els membres de la N-CF a matar o a ajudar a matar. Amb aquesta victòria, heu obtingut una victòria encara més gran: heu obtingut una victòria del sentit del valor de la persona, de la realització del valor de cada ésser humà. És això, per damunt de tot, el que hem de reivindicar i plantejar al món, aquest sentit de que cada ésser humà, cada individu que creix i viu té, en si mateix, alguna cosa sagrada, alguna cosa que no ha de ser deformada i destruïda

per imposició de forces externes”.

Un segle més tard, aquest missatge l’hauríem de continuar proclamant als quatre vents.

**** David Boulton és autor del llibre *Objection Overruled: Conscription and Conscience in the First World War*, encarregat per Bertrand Russell i publicat per primera vegada el 1967. El 2014 se’n va publicar una versió ampliada i actualitzada, [disponible a la Quaker Centre Bookshop de Londres](#)

Fotografia : Ben Sutherland / CC / Desaturada.

- *Monument en honor als objetors de consciència a Londres* -

© Generalitat de Catalunya

ARTICLES CENTRALS

“La nostra pàtria és el món sencer”: antimilitarisme anarquista

Dolors Marín

Historiadora

L'anarquisme com a emancipació humana i com a alternativa social, cultural i econòmica és una idea filla de la Il·lustració europea. S'inscriu dins els corrents racionalistes que creuen en l'educació de l'individu com a eina fonamental per a la transformació de la societat. Els anarquistes lluiten per una societat futura en la que no hi tenen lloc ni l'Estat ni l'autoritarisme, ja que és una societat estructurada a partir de les petites comunitats autosuficients i respectuoses amb la natura, preconitzada ja des dels socialistes utòpics. Una idea de base comunitarista (no per això necessàriament antiindividualista) que es veurà enfortida per la contribució del sindicalisme revolucionari que emprà l'acció directa i les tàctiques insurreccionals en les seves reivindicacions. A nivell polític els anarquistes no diferencien fins i mètodes, ja que una lluita ja és en ella mateixa un fi.

Lògicament, en la denúncia anarquista de l'autoritarisme de l'Estat modern apareixen ja els conceptes associats a l'exèrcit i a la guerra, una constant en els anys de l'aparició de l'internacionalisme obrer a causa del creixement dels moderns nacionalismes europeus, l'emergència de les independències americanes i el context colonial africà i asiàtic. El proletariat urbà i amplis sectors de camperols empobrits de tot el planeta seran la carn de canó de totes aquestes sangries de població jove i de devastació en amples zones de la Terra. La protesta obrera es canalitza així a partir de les pròpies organitzacions incipients (sindicats, mútues, etc.), amb el suport d'una àmplia literatura pacifista que aviat serà reproduïda en publicacions clandestines o en fulletons que circulen de mà en mà¹. Comprovem com l'antimilitarisme anarquista

sempre va lligat a l'antiestatisme i al pacifisme, ja que combat l'existència de la institució militar -considerada per ells un dels pilars fonamentals de l'Estat modern-. Aquest antimilitarisme anarquista ha adoptat diverses formes al llarg dels anys, totes lligades a la mateixa tradició llibertària europea i americana: des de l'objecció de consciència, la insubmissió a les lleves, la insubordinació i, naturalment, la desobediència civil tan arrelada des de Thoreau, Mc Say, Spooner, Tucker, etc.

Si consultem l'Enciclopèdia Anarquista organitzada per Sebastien Faure als anys 20 a París constatem que, al voltant de l'exèrcit, el militarisme, el pacifisme, la bandera, la pàtria, etc., hi ha un bon nombre d'entrades de diversos autors. La majoria coincideixen en assenyalar la seva preocupació pel fet de la guerra i sempre la vinculen al problema social. La seva anàlisi rebutja el problema nacionalista o colonial per incidir en el problema de la desigualtat interna de les nacions; és a dir, es denuncia el militarisme en dues vessants: un exèrcit de guerra, més o menys nombrós però amb un arsenal científic destinat a la destrucció de l'enemic; i una guàrdia (o policia) formidable, organitzada en tot el territori i destinada a obtenir l'obediència (per la coacció o la por) dels més desfavorits. Així, per molts anarquistes, per a transformar la societat en base a la justícia, la llibertat i el benestar social, cal garantir la desaparició de l'exèrcit armat ja que immediatament comportarà la desaparició de "les pàtries" i els Estats per manca de suport. És més, els anarquistes, partidaris de l'acció directa, proclamen: "Pacifista, però no passivista!"; un concepte expressat per Paul Gille que enllaça en els pressupòsits de la majoria de teòrics llibertaris, que no descarten l'ús de les armes en accions de revolució social o en actes d'autodefensa o de desobediència a la força armada de l'Estat.

**“ L'antimilitarisme anarquista sempre va lligat a
l'antiestatisme i al pacifisme, perquè combat
l'existència de la institució militar ”**

Els internacionalistes espanyols i catalans també van defensar aquesta postura antimilitarista i van denunciar l'avinentsa de la burgesia del país amb l'exèrcit

colonial. A les seves publicacions apareixen articles, versos o assajos on es crida a la resistència antibel·licista en diversos sectors. Un exemple és el text de l'etnògraf Cels Gomis titulat *A las madres* (1887). L'argument enllaça amb la proposta de les primeres anarcofeministes i malthusianes franceses, com Madaleine Vernet o Maria Huot, a favor que les dones no tinguin fills per a ser destinats a les guerres nacionalistes o colonialistes europees. A casa nostra trobem la mateixa argumentació de la mà de les fundadores de la Unión Progresiva Femenina, com és el cas d'Amalia Domingo Soler i el seu poema *Patria*. La inclusió dins dels cursos de l'Escola Moderna de Ferrer i Guàrdia del llibre de lectura *Pensamientos Antimilitaristas* diu molt de les aspiracions dels racionalistes científics de principis del segle XX.

Dins aquest magma social que agrupa amplis sectors del proletariat urbà autoorganitzat, el sentiment antimilitarista és una constant. Més encara si l'associem a l'impopular "sistema de quintes" que va afectar el segle XIX espanyol i que va presentar aspectes de revolta urbana tant impactants com el del juliol de 1909 a Barcelona i rodalies i que es va conèixer popularment com a Setmana Tràgica, el detonant de la qual va ser la negativa a embarcar els reservistes cap a la guerra del Marroc.

El moviment anarquista internacional va presentar, doncs, des dels seus inicis moltes propostes a favor de la deserció de l'exèrcit. Es va organitzar activament creant xarxes d'acollida dels desertors exiliats en diversos països. D'altra banda, la premsa va fer també d'altaveu d'aquest sentiment i va acollir eclècticament una munió de crítics d'esquerres -no necessàriament anarquistes-, des de Herbert G. Wells fins a Oscar Wilde, Romain Rolland, Bertran Russell, Jules Verne o el popularíssim Anatole France, que feien campanya per la pau des del camp de la literatura. Naturalment, la premsa també es va fer ressó de les idees de l'anarcocristià rus Lev Tolstoi -àmpliament reproduït i difós- i, com no, de Mahatma Gandhi, que al mateix temps propugnava la pràctica de l'acció directa a partir de les seves campanyes noviolentes de desobediència civil. El debat al sí de les agrupacions anarquistes estava servit i, els anys anteriors a la Gran Guerra i en el transcurs d'aquesta, va arribar al seu punt més intens.

“ Kropotkin amb la seva postura aliadòfila es va enfrontar amb la majoria d'anarquistes, partidaris de l'antimilitarisme obrer ”

La disputa de més ressò va ser la que va enfrontar el geògraf rus Piotr Kropotkin i alguns del seus seguidors, contra la majoria dels anarquistes d'arreu del món, entre els quals destaca l'italià Enrico Malatesta. Trobem detalls de la postura de Kropotkin a l'acurada biografia que li dedicà George Woodcock², on reflexiona sobre la seva posició aliadòfila que impacta en el moviment obrer del seu moment. Kropotkin desconfiava dels alemanys pel suport i protecció que aquests sempre havien brindat al tsarisme i s'alineà amb les postures dels exiliats russos a l'acollidora França o Anglaterra (Bakunin, Herzen, etc...) on aquests actuaven sense coaccions i havien aconseguit crear organitzacions i publicacions.

Kropotkin va publicar diversos escrits en contra de l'escalada armamentística alemanya ja als mesos anteriors a la Primera Guerra Mundial, fet que va causar una gran confusió entre els anarquistes. Va ser un dels pitjors moments de la seva vida perquè va perdre molts amics estimats, entre els quals Malatesta. L'incident més destacable va ser el que es produí al grup “Llibertat”. La majoria dels seus membres estaven en desacord amb Kropotkin però fent ús de la no-coacció de la llibertat van decidir publicar el seu text al diari *Freedom*. L'octubre de 1914 apareix una primera carta adreçada al professor Steffen de Noruega on el geògraf rus defensa la seva postura aliadòfila i ataca l'antimilitarisme obrer, a la qual li segueixen dos escrits més en la mateixa línia.

La reacció en forma d'articles i cartes de protesta no es va fer esperar i aquestes també van ser publicades. En una d'elles Malatesta afirma: “De fet, Kropotkin renuncia a l'antimilitarisme perquè creu que s'han de resoldre les qüestions nacionals abans que les socials. Nosaltres pensem que les rivalitats i els odis nacionals són el millor mitjà de que disposen els amos per a perpetuar l'esclavatge dels treballadors, i ens hi hem d'oposar amb totes les nostres forces. Quant al dret de les petites nacionalitats de

conservar, si ho volen, la seva llengua i els seus costums, es tracta tan sols d'una qüestió de llibertat i només tindrà una solució autèntica i definitiva quan, un cop destruïts els Estats, tot ésser humà, tot individu, tingui el dret a associar-se amb qualsevol grup i a separar-se del grup quan vulgui (...) Mai havia somiat que Kropotkin pogués convidar els obrers a fer causa comú amb els governs i els amos”.

La disputa va seguir a l'entorn de *Freedom*, que havia estat fundat pel mateix Kropotkin. Aquest es va encolerir i, greument malalt però fidel a la seva idea, va decidir desvincular-se de la publicació, que va continuar en la seva línia antibel·licista. A l'anarquista rus li van fer costat Jean Grave, Carlo Malato i Paul Reclus (fill d'Élisée, també geògraf).

“ Els llibertaris antimilitaristes només podien admetre un tipus de lluita, una guerra d'alliberament dels oprimits contra els opressors ”

L'any 1916, en plena guerra europea, l'agitador francès Jean Grave va visitar Kropotkin a Brighton i junts redactaren el controvertit Manifest dels 16 en que defensaven la guerra. El van signar anarquistes molt compromesos, com Guérin, Cherkezof, Malato, Reclus, Cornelissen... fins a 15³. El text va aparèixer a *La Bataille Syndicaliste* i, significativament, el vell lluitador James Guillaume, que de vegades s'havia manifestat a favor de la guerra, no el va signar. A Espanya, Ricardo Mella va secundar la postura de Kropotkin.

La resposta va arribar aviat per part del gruix de l'anarquisme europeu i americà. El ja citat Enrico Malatesta i Alexander Shapiro, elegits en l'Assemblea de la Internacional Anarquista de 1907, van signar una declaració. S'hi afegiren Domela Nieuwenhuis, Emma Goldman, Berkman, Bertoni, Ianomvski, Charles Albert, André Colomer, Marcel Dieu (conegut com a Hem Day), Coatmeur Gerard Hervé i molts més. I més tard, Luigi Fabbri, Sebastià Faure, Émile Armand, Han Ryner i altres. Rudolf Rocker, tot i manifestar-se en contra de la guerra, no va poder signar el text perquè estava internat.

Les redaccions senceres de les principals publicacions també es van afegir al no a la guerra, com la ja esmentada *Freedom*, l'americana *Mother Earth*, la francesa *Le Libertaire* i tots els individualistes aplegats a l'entorn del diari també francès *L'Unique*.

Cal afegir que l'abril de 1915 s'havia celebrat a Ferrol, a Galícia, un Congrés Internacional per la Pau impulsat per la CNT i organitzat a l'Ateneu Sindicalista. Hi van col·laborar els seguidors de les postures de *Freedom* encapçalades per Malatesta: Eusebi Carbó, Àngel Pestaña, Antonio Loredó, Mauro Bajatierra, José López, Bouza, i molts més. Malgrat la prohibició governamental, les detencions dels militants obrers i les deportacions dels estrangers, es van celebrar dues sessions on parlaren delegats espanyols, francesos i portuguesos. Hi van participar també destacats anarquistes de tota Europa, Argentina i Brasil.

Entre moltes argumentacions, els llibertaris antimilitaristes afirmaven que només podien admetre un tipus de lluita, una guerra d'alliberament “desencadenada pels oprimits contra els opressors, els explotats contra els explotadors”, per fomentar i escampar “l'esperit de la rebel·lió” i lluitar contra tota forma d'autoritat, de les quals l'Estat és la encarnació més significativa.

1. Queda fora de l'abast d'aquest article citar les diverses fonts on els internacionalistes rebutgen les accions dels militars i les crides explícites a la deserció i a l'abandó de les armes.

2. Woodcock, G. i Avakumović I. *The anarchist prince: A biographical study of Peter Kropotkin*, New York: Schocken Books, 1971.

3. Malgrat ser 15 signants el text es coneix com a 'Manifest dels 16' perquè inicialment es va pensar que Hussein Dey era un autor més, quan en realitat era el nom d'una localitat.

Fotografia : Wikimedia Commons

- Alexander Berkman parlant durant un acte anarquista a Union Square, NYC 1914 -

© Generalitat de Catalunya

ARTICLES CENTRALS

Il·lusió i visió: el pacifisme científic d'Alfred H. Fried

Bernhard Tuidor

Bibliotecari al departament de Llengües Planificades i Museu de l'Esperanto, Biblioteca Nacional d'Àustria

“Alfred Hermann Fried posseïa l'inestimable do del ‘sentit comú’ i del pensament analític directe, el do de concebre clarament les idees i una visió justa i profunda sempre basada en informació objectiva. Era sobri sense ser sec, apassionat encara que sense exagerar. Les seves idees eren complexes, però sempre es dirigien cap a un únic eix i, d'aquesta manera, es reforçaven mútuament. Aquest eix, en el qual focalitzava tota la seva passió intel·lectual i ètica, era la idea de la pau mundial. (...) L'organització de la comunitat internacional: aquest va ser el seu èxit abans de la guerra, el resultat del seu esforç intel·lectual. Però les seves fites humanes, que fan que ens resulti tan admirable com a figura i com a persona, van començar durant la guerra. Alfred Hermann Fried va aconseguir, en aquest àmbit, la seva autèntica grandesa, la seva importància històrica. (...) I avui ningú que llegeixi el ‘diari’ i els textos d'Alfred H. Fried podrà estarà més avergonyit que els que el van perseguir amb menyspreu i odi”¹.

En els seus escrits sobre Alfred Hermann Fried, Stefan Zweig no només elogiava les qualitats del seu col·lega escriptor, sinó que també esmentava el “diari de guerra”, que Fried va publicar regularment entre 1914 i 1919 a la revista *Die Friedens-Warte*. Malgrat que Fried havia estat obertament pacifista des de principis dels noranta del segle XIX, només va ser reconegut en una etapa relativament tardana. En reconeixement als seus incansables esforços com a editor, periodista i escriptor pacifista, el 1911 li va ser concedit el Premi Nobel de la Pau i, el 1913, el doctorat *honoris causa* per la Universitat de Leiden. Aquesta última distinció tenia una significació especial per a ell, ja que la veia

com la prova del caràcter científic de la seva teoria i del seu programa.

Alfred Fried va ser un dels principals teòrics internacionals del pacifisme en els anys previs a la Primera Guerra Mundial. En un moment en que les xarxes internacionals i les relacions i la cooperació entre països creixien i s'intensificaven, ell estava convençut que una guerra europea era impossible en un futur proper. El 25è Congrés Mundial de la Pau de Viena, que havia organitzat al costat de la seva col·laboradora més estreta, Bertha von Suttner, i que havia de tenir lloc el setembre de 1914, havia estat dissenyat amb aquest objectiu. Per això Fried es va sentir encara més impactat i entristit quan va ser declarada la guerra l'estiu de 1914². El juliol encara tenia esperances que es pogués evitar la catàstrofe però, compartint les idees de Jan Gotlib Bloch sobre la guerra industrial moderna, aviat va témer que la guerra pogués convertir-se en un "terrible exemple pràctic" i continuar durant molt temps, indefinidament ³.

“ Distanciant-se d'un pacifisme purament ètic, Fried estava convençut que el moviment per la pau requeria una base científica ”

Per poder continuar publicant a *Die Friedens-Warte* i reunir informació de les Potències Centrals i de les Potències de l'Entesa, Fried va decidir emigrar i establir-se a Suïssa mentre durés el conflicte bèl·lic. Va començar a escriure un diari i a publicar les seves notes només després de l'esclat de la guerra. En escriure els seus pensaments, es podia alleujar i deslliurar de la malenconia i del seu ànim depressiu però, sobretot, esperava influir els seus coetanis d'una manera pacifista i promoure el seu concepte de pacifisme científic. Per a ell, la guerra que es lliurava era una prova constant de la seva validesa. En el pròleg de l'edició en quatre volums del seu diari (1918), escrivia:

“Volia expressar els meus sentiments, les meves idees, els meus temors i les meves esperances. Volia registrar els esdeveniments, debatre'ls des d'un punt de vista pacifista. Analitzant l'evolució del frenesí europeu, volia identificar els errors del passat i mostrar el camí de la recuperació”⁴.

En una carta escrita a David Starr Jordan, activista per la pau i primer president de la Universitat de Stanford, Alfred Fried deixava clar que, per a ell, la Primera Guerra Mundial era un simple exemple pràctic que utilitzava per explicar la seva teoria pacifista:

“Això [el diari de guerra] és el treball en el qual canalitzava els meus esforços en la lluita contra la bogeria de la guerra. La Gran Guerra hi té poc que veure. Era tan sols un exemple pràctic, el cadàver utilitzat per ensenyar anatomia “⁵.

“ Per a Fried les guerres són actes arbitraris i de risc, que mai no poden ser humanitaris i que sempre es poden evitar ”

El diari de Fried reflecteix l'enfocament científic del pacifisme i les relacions internacionals que va desenvolupar a començaments del segle XX. Distanciant-se d'un pacifisme purament ètic, estava cada vegada més convençut que el moviment per la pau requeria una base científica per fer-lo immune a la crítica nacionalista, per exercir una major influència en el públic i per animar molta més gent a donar suport a les activitats pacifistes. Va presentar la seva teoria i el seu programa en nombroses conferències i articles i els va resumir en la monografia “Die Grundlagen des revolutionären Pacifismus”⁶. El diari es va convertir en la base per a la seva percepció i interpretació de la Primera Guerra Mundial: hi parlava sistemàticament de pacifisme científic i s'esforçava per advocar per la pau des d'una perspectiva analítica.

Per a Alfred Fried les guerres són fonamentalment actes arbitraris i de risc, que mai no poden ser humanitaris i que sempre es poden evitar. Sota cap circumstància són beneficioses, perquè la seva evolució i el seu final mai no es poden preveure i perquè, comparant-ne els presumptes èxits, causen massa sofriment, malaltia i mort⁷. Per tant, Fried no només buscava esborrar les conseqüències desagradables de la guerra sinó eliminar-ne completament les causes i suprimir les operacions bèl·liques, fomentant l'entesa internacional i formant una organització intergovernamental: dos elements

crucials del seu concepte que continuen sent rellevants en les polítiques de pau actuals.

En el seu programa de pau, que considerava un full de ruta obert, un treball en curs, Alfred Fried se centrava principalment en la pau entre països. Instava a desenvolupar un trànsit internacional i a facilitar la interacció internacional a tots els nivells: adequant el dret internacional al desenvolupament del trànsit internacional i adoptant polítiques que reflectissin els canvis en el dret internacional. En poques paraules, Fried reclamava millors instruments polítics, humanitaris i legals per dur a terme un procés ràpid de desmilitarització i de “civilització” dels assumptes interiors i exteriors a fi de superar i aturar la guerra⁸.

“ Fried reclamava millors instruments polítics, humanitaris i legals per dur a terme un procés ràpid de desmilitarització ”

El pacifisme científic de Fried va suscitar reaccions de signe divers entre els seus coetanis: molts estaven d'acord amb ell i molts d'altres, no. La reacció més positiva és el fet que va despertar l'interès pel moviment per la pau en moltes persones a les que mai abans no els havia preocupat el pacifisme. Entre ells hi havia membres del Partit Socialdemòcrata, així com experts en dret internacional. Els experts més destacats influïts per Alfred Fried a Alemanya van ser Hans Wehberg i Walther Schücking, que va fer servir les publicacions de Fried en les seves classes de dret internacional⁹.

A curt termini, tanmateix, les ambicions pacifistes d'Alfred Fried van quedar al terreny de les il·lusions, ja que el Tractat de Versalles no va implementar el programa que ell havia defensat durant tants anys. No obstant això, després de la Segona Guerra Mundial moltes de les seves visions sobre la resolució pacífica de conflictes -principalment a Europa- i de les organitzacions intergovernamentals es van fer realitat amb la creació de l'Organització de les Nacions Unides i el procés unificador de la Unió Europea, encara que en circumstàncies que ell no hauria pogut preveure.

1. "Alfred H. Fried hatte die unschätzbare Gabe des 'Common sense', des geradeaus und nicht in Winkelzügen Denkens, die Gabe der klaren Konzeption, der weiten, durch sachliche Bildung immer vertieften Übersicht. Er war nüchtern ohne Trockenheit, leidenschaftlich ohne jede Übertreibung, seine Ideen komplex, aber immer auf ein einheitliches Zentrum gerichtet und darum sich wechselseitig verstärkend. Dieses Zentrum, dem seine ganze geistige und moralische Leidenschaft sich zuwandte, war die Idee des Weltfriedens. (...) Die Organisation der Völkergemeinschaft, das war seine Tat vor dem Kriege. Sie stellt sein geistiges Werk dar – seine menschliche Tat aber, sie, die ihn uns als Gestalt, als Erscheinung so bewundernswert macht, begann erst mit dem Kriege. Hier hat Alfred H. Fried wirkliche Größe, historische Bedeutsamkeit erreicht. (...) Und niemand wird heute das 'Tagebuch' und die Schriften Alfred H. Frieds mit größerer Beschämung lesen, als eben jene, die damals mit Hohn und Haß hinter ihm hergehetzt haben." Stefan Zweig: Alfred Hermann Fried. A: Rudolf Goldscheid (ed.): Alfred H. Fried. Geb. 11 Nov. 1864, gest. 4. Mai 1921. Eine Sammlung von Gedenkblättern. Leipzig 1922, 76-78.

2. Alfred Hermann Fried: Aus meinem Kriegstagebuch (Bruchstücke). En: Die Friedens-Warte 1914, Jg. 16, Nr. 8/9, 282-283.

3. Fried: Aus meinem Kriegstagebuch (Bruchstücke). En: Die Friedens-Warte 1914, Jg. 16, Nr. 8/9, 282-283.

4. "Ausdruck verleihen wollte ich meinen Empfindungen, meiner Erkenntnis, meinen Befürchtungen und Hoffnungen. Die Ereignisse wollte ich festhalten, sie vom pazifistischen Gesichtspunkt aus erörtern, am Krankheitsverlauf des fiebernden Europas die Fehler der Vergangenheit klarlegen und den Weg zur Genesung weisen." Alfred Hermann Fried: Mein Kriegs-Tagebuch. Das erste Kriegsjahr (7. August 1914 bis 28. Juli 1915) (= Sammlung Europäische Bücher). Zürich 1918, VIII.

5. Carta: de Alfred H. Fried a David Starr Jordan, 30.10.1920. League of Nations Archives, International Peace Movements, Fried Papers Box 88. "Es ist dies [das Kriegs-Tagebuch] das Werk, in das ich meinen ganzen Kampf gegen den Wahnsinn des Krieges konzentriert habe. Der Weltkrieg hat eigentlich damit wenig zu tun. Er war nur Demonstrationsobjekt, die Leiche an der ich Anatomie docierte."

6. Alfred Hermann Fried: Die Grundlagen des revolutionären Pazifismus, Tübingen 1908.

A banda de “revolutionärer Pazifismus” la seva teoria i programa també es van anomenar “ursächlicher Pazifismus”, “organisatorischer Pazifismus” i “wissenschaftlicher Pazifismus”.

7. Fried: Mein Kriegs-Tagebuch. Das erste Kriegsjahr, 25.8.1914. Alfred Hermann Fried: Mein Kriegs-Tagebuch. Das vierte Kriegsjahr und der Friede von Versailles (1. August 1917 bis 30. Juni 1919) (= Sammlung Europäische Bücher). Zürich 1920, 28.6.1918.

8. Alfred Hermann Fried: Die Grundlagen des ursächlichen Pazifismus. Zürich 1916, 61-62.

9. Bernhard Tuider: Alfred Hermann Fried. Pazifist im Ersten Weltkrieg. Illusion und Vision. Saarbrücken 2010, 60-61.

Fotografia : United States Library of Congress

- *Retrat d'Alfred Hermann Fried* -

© Generalitat de Catalunya

ARTICLES CENTRALS

L'internacionalisme pràctic de l'esperanto

Xavier Alcalde

Institut Català Internacional per la Pau

“Els esperantistes d'arreu del món que vam anar a França per assistir al X Congrés Universal d'Esperanto que s'havia de celebrar a Paris i que allà ens va tocar presenciar la invasió guerrera i sofrir les penúries i privacions d'aquella tràgica retirada per carreteres i ferrocarrils; els qui vam anar a França per cantar himnes pacifistes i ens van contestar els canons; (...) els qui per no claudicar dels nostres ideals ens vam tancar en bodegues mancades de llum i aire, nosaltres hem de ser forçosament esperantistes.”

Josep Prat i Bonet¹

A començament del segle XX l'auge nacionalista de les potències europees, d'una banda, i la necessitat de la internacionalització de la investigació científica, de l'altra, havien situat el debat sobre la llengua auxiliar entre les principals qüestions de l'agenda internacional. Era un debat que entroncava amb els dilemes intel·lectuals de l'època, que anaven des de qüestions científiques a espirituals, de la identitat nacional o ètnica a l'anomenat problema jueu i, sobretot, a la possibilitat de la pau en les relacions internacionals².

Segons una investigació sociològica contemporània, si hi havia una cosa que caracteritzés a bona part d'un moviment tan divers i plural com l'esperantista era la seva vocació pacifista. En aquest sentit, no és exagerat afirmar que, en cas d'haver-se

produït, el congrés mundial de París de 1914 hauria estat la major concentració de pacifistes de tota la història³. Però va esclatar la guerra i els esperantistes van haver d'adaptar-se a la nova situació tot desenvolupant funcions diverses, ja fos a través de la premsa, mitjançant accions humanitàries o participant en les organitzacions pacifistes.

“ El congrés mundial d’esperanto de París de 1914 hauria estat la major concentració de pacifistes de tota la història ”

En primer lloc, informaven dels esdeveniments a través de les seves publicacions periòdiques, sovint des de posicions properes al pacifisme. Un cas particular va ser l' *Internacia Bulteno*, revista nascuda el novembre de 1914 per informar sobre la guerra des del punt de vista oficial del govern alemany. El seu objectiu era contrarestar la propaganda anglesa, francesa i russa sobre la crueltat dels alemanys, així com criticar les males accions dels adversaris. Mentrestant, davant les dificultats que passaven les revistes en esperanto a la majoria dels països de la triple entesa i els seus aliats, el debat sobre la neutralitat de la llengua internacional es produïa a les pàgines de *The British Esperantist*. Va ser també en aquesta revista on Zamenhof va publicar la seva famosa Crida als Diplomàtics, a aquells destinats a reconstruir Europa després de la Gran Guerra⁴.

D'altra banda, cal destacar l'acció humanitària de l'Associació Universal d'Esperanto (UEA, per les seves sigles en esperanto), que en aquell moment tenia la seva seu a la neutral Suïssa. Des de Ginebra i sota el lideratge de Hector Hodler, donava notícies dels esperantistes presoners en un bàndol i en l'altre, amb noves seccions a la seva revista com per exemple “Els nostres morts” o “Esperantistes presoners de guerra”⁵. En aquest rol de mediador entre ciutadans de països enfrontats, els voluntaris de l'UEA -en col·laboració amb la Creu Roja Internacional- recollien diàriament centenars de cartes i correspondència privada a través de la seva xarxa de representants locals i les remetien als seus destinataris⁶. A més, ajudaven a rastrejar persones, distribuïen aliments, roba,

medicines i ajudaven a repatriar presoners de guerra. S'estima que la xifra total d'aquest tipus de serveis podria haver superat els 100.000 anuals⁷.

Més enllà de les associacions esperantistes, trobem nombrosos partidaris de la llengua internacional entre els líders dels principals corrents pacifistes de l'època: el pacifisme científic, el pacifisme feminista, el pacifisme religiós i l'internacionalisme obrer. Pel que fa al món intel·lectual, destaquen els premis Nobel de la Pau Alfred H. Fried, coeditor amb Bertha von Suttner de la publicació *Die Waffen Nieder* ("Abaixeu les armes!"); i Henri Lafontaine, cocreador de la Classificació Decimal Universal i president de l'International Peace Bureau (IPB); el pintor Felix Moscheles, fillol del músic Felix Mendelssohn i president de l'associació internacional Arbitratge i Pau; Gaston Moch, fervent defensor d'Alfred Dreyfuss en l'afer que portava el seu nom i president de l'Institut Internacional de la Pau de Mònaco; o el periodista William T. Stead, molt actiu a les Conferències de Pau de la Haia i que va morir a l'enfonsament del Titanic dos anys abans de l'inici de la Gran Guerra⁸.

“ Trobem nombrosos partidaris de la llengua internacional entre els líders dels principals corrents pacifistes de l'època: el pacifisme científic, el pacifisme feminista, el pacifisme religiós i l'internacionalisme obrer ”

Pel què fa al feminisme pacifista i antimilitarista, esmentarem a tall d'exemple Sylvie Flammarion, líder de l'associació La Pau i el Desarmament per les Dones, la qual s'uniria a altres organitzacions per crear el 1915 la Lliga Internacional de Dones per la Pau i la Llibertat (WILPF, per les seves sigles en anglès). Una altra persona destacada va ser la quàquera Priscilla Peckover, també membre de l'IPB. I és que en aquesta època, tant la WILPF com l'IPB defensaven l'ús de l'esperanto per a la seva correspondència i reunions internacionals. A propòsit de la relació entre feminisme i esperantisme, Roberto Garvía ha destacat el (relativament) elevat nombre de dones interessades en la llengua

internacional⁹.

Des del punt de vista religiós, l'esperantisme de l'època reflectia el missatge universalista de la llengua, amb idees properes a l'ecumenisme i al diàleg interconfessional. Es tractava de propostes avançades al seu temps i que contrastaven amb el catolicisme oficial. En aquest sentit, una figura fonamental va ser Émile Peltier, defensor des de la revista *Espero Katolika* del que anys després teòrics com Joan Botam anomenaran macro-ecumenisme¹⁰. Una altra persona activa a l'ecumenisme catòlic i enfrontada per tant a la jerarquia eclesiàstica de l'època va ser el pastor alemany Josef Metzger. Va fundar diverses organitzacions, com la Lliga Mundial Per la Pau de la Creu Blanca, una entitat catòlica internacional creada el 1916 que usava l'esperanto com a llengua de treball. Posteriorment, Metzger s'enfrontaria al règim nazi i acabaria executat el 1944.

L'esperanto va tenir també una forta difusió en el moviment d'objecció de consciència, i per aquest motiu, destacats promotors de la llengua auxiliar internacional van passar els anys de la guerra entre reixes. Un d'ells va ser el metge i escriptor eslovac Albert Škarvan, seguidor i amic d'un dels principals referents del pacifisme esperantista: Lev Tolstoi. Per la seva oposició al servei militar, Škarvan va ser detingut en diverses ocasions, l'última el 1915, i va estar empresonat fins al final de la guerra mundial. En aquell moment també estava a la presó el que seria el primer president de la Internacional de Resistents a la Guerra, Fenner Brockway¹¹.

Finalment, no podem oblidar l'esperantisme obrer i la seva figura més destacada, Eugène Adam, conegut com *Lanti*. Era un pacifista radical amb afinitat pel moviment anarquista, que havia après la llengua internacional servint a la guerra a una unitat d'ambulància. I seria també un anarquista, Àngel Pestanya, seguidor de la posició antimilitarista d'Enrico Malatesta i un dels organitzadors del Congrés Internacional per la Pau de 1915 de Ferrol, qui va proposar -en el context de la Tercera Internacional- que cada delegat parlés en la llengua en la qual se sentís més còmode i que hi hagués només una traducció a la llengua auxiliar internacional. Aquesta proposta, però, no va prosperar¹².

Ara bé, el debat sobre la neutralitat i el pacifisme davant la guerra va anar més enllà del moviment obrer. Així, molts esperantistes van ser cridats a files i molts hi van morir¹³. Entre els qui van lluitar trobem el ja esmentat Gaston Moch i també un dels principals esperantistes catalans: Frederic Pujulà i Vallès, a qui l'esclat de la guerra va agafar, com a molts d'altres, a París. Mentre Pujulà lluitava a l'exèrcit, la seva dona, Germaine Rebours, que havia estat secretària del cinquè Congrés Mundial d'Esperanto (Barcelona, 1909), escrivia a la revista *El Poble Català* articles com "La dona a la guerra", on proposava la creació d'un servei de padrines de guerra, -similar al que ja hi havia a França-, les quals haurien d'ocupar el lloc d'aquella mare, germana o amiga que el soldat no tenia al front¹⁴.

Mentrestant, la guerra seguia el seu curs i l'abril de 1917 el moviment esperantista patiria una pèrdua irreparable amb la mort de Zamenhof, iniciador de la llengua internacional. Afectat per les conseqüències d'un ambient militarista que el tocava molt de prop – pocs mesos abans s'havia suïcidat el seu germà petit Alexander¹⁵– no arribaria a veure com la majoria dels seus descendents morien al camp d'extermini de Treblinka. Ara bé, no tot van ser males notícies. La violència sacseja consciències i de les cendres de la destrucció també poden sorgir nous projectes.

En acabar la guerra van tenir lloc a Bilthoven (Holanda) una sèrie de conferències que seran fonamentals per al futur del pacifisme internacional¹⁶. Allà es van crear tres institucions que encara perduren: el Moviment Internacional de Reconciliació, el Servei Civil Internacional i la ja esmentada Internacional de Resistents a la Guerra. Aquesta última es va anomenar inicialment *Paco* (que significa "pau" en esperanto) i va continuar usant la llengua internacional com una de les seves llengües de treball i de difusió durant moltes dècades¹⁷.

**“ En aquesta època, l'acció esperantista es
definirà com a internacionalisme pràctic, centrat
en la seva dimensió humanitària ”**

En aquesta època, l'acció esperantista es definirà com a internacionalisme pràctic, centrat en la seva dimensió humanitària. Per exemple, els esperantistes de la zona austríaca d'Estíria van fer una crida desesperada perquè els seus coreligionaris d'altres països acollissin temporalment els nens que patien privacions a la dura situació de postguerra. Finalment, tres-cents nens austríacs van ser acollits per famílies espanyoles i alguns d'ells s'hi van quedar a viure de forma permanent¹⁸.

En total, es calcula que més de 35 milions de persones van morir a conseqüència d'una guerra que va suposar també un cop molt dur per als ideals universalistes com els de l'esperanto. Posteriorment, l'època d'entreguerres facilitarà a l'esperantisme una nova prosperitat tant a nivell oficial – cal recordar els debats sobre aquesta qüestió a la Societat de Nacions¹⁹ –, com entre el moviment obrer. Però aquesta és una altra història que serà explicada en una altra ocasió.

1. Josep Prat i Bonet (Berga 1894, Còrdova/Argentina, 1936) va ser un català que es va convertir en pioner del moviment esperantista argentí. A Argentina va ser també líder catalanista – va ser soci fundador de l'Orfeó Català i membre molt actiu del Casal Català de Buenos Aires –, així com sindicalista. Vegeu l'article de Prat, Patrícia (2014). “Vaganta Hirundo. Omaĵaj vortoj honore de Josefo Prat i Bonet, pioniro de Esperanto en Argentino”, *Almanako Lorenz* 2014 Rio de Janeiro, Brasil. Pág 133.

2. Un dels estudis que millor mostren la rellevància del moviment per una llengua auxiliar internacional a les primeres dècades del segle XX és: Garvía, Roberto. *Esperanto and Its Rivals. The Struggle for an International Language*. Philadelphia 2015: University of Pennsylvania Press.

3. Aquesta afirmació es basa en tres premisses: a) En primer lloc, ja al congrés mundial de 1913 a Berna la majoria de les discussions havien girant entorn a les qüestions de la pau i la guerra. Vegeu Künzli, Andreas (2013). *La 9a Universala Kongreso de Esperanto en Berno*. Vegeu també Van Dik, Ziko (2012). *Historio de UEA*. Vitazna, Eslovàquia: Espero; b) En segon lloc, el número total d'inscrits al congrés de Paris va ser de 3.739, tres vegades més que a Berna; c) Finalment, segons les dades recollides a la investigació contemporània esmentada, almenys un 30% dels esperantistes de l'època havien après la llengua perquè l'associaven amb valors pacifistes. Vegeu Reuben A. Tanquist (1927). A

Study of the Social Psychology of the Diffusion of Esperanto with Special Reference to the English Speaking Peoples. M.A. thesis, University of Minnesota (Esmentat a Garvía 2015: capítol 12). Vegeu també Rašić, Nikola. (1994). *La rondo familia. Sociologiaj esploroj en Esperantio.* Pisa: Edistudio. El lector interessat en una comparativa amb el nombre de participants en les conferències per la pau d'aquell període pot trobar nombroses dades a Shenton, Herbert N. *Cosmopolitan conversation: the language problems of international conferences.* New York, 1933 : Columbia University Press.

4. El text complet d'aquesta crida, en traducció de Pere Fornells, està disponible a: Guerrero, Javier (2015). "La premsa en esperanto durant la primera guerra mundial", *Kataluna Esperantisto* 362/363. Pàg. 11-12.

5. La UEA havia estat fundada el 1908 per Edmond Privat – qui esdevindria amic de Romain Rolland i de Gandhi – i per Hector Hodler. Per una detallada anàlisi de l'acció d'Hector Hodler al capdavant de la UEA, vegeu el cap. 2 de Lins, Ulrich (2008). *Utila estas aliĝo*. Rotterdam: Universala Esperanto-Asocio. També Künzli ha examinat el rol de Hodler com a teòric del pacifisme. Vegeu Künzli, Andreas (2013). *Milito kaj paco laŭ Hector Hodler*

6. Cal assenyalar que la Creu Roja va distribuir en aquesta època milers d'exemplars de diverses publicacions en esperanto. Entre elles, destaca un detallat vocabulari amb la traducció a la llengua internacional del principal lèxic sanitari a diferents llengües, pensat per als qui en temps de guerra havien de donar o rebre ajuda en ambulàncies i hospitals. Vegeu Lavarenne, Christian (2012). *Esperanto: Son idée interne dans ses origines et quelques-unes de ses expressions et manifestations (aide ou obstacle à la diffusion de la langue?* Tesi doctoral en història. Universitat Paris 13. Vegeu també Rodríguez, José María (1996), "The Esperantist Movement's humanitarian activities in the two World Wars and its relationship with the International Red Cross" *International Review of the Red Cross* 312, pp. 315-322.

7. Jakob, Hans (1958). "La help-agado de UEA 1914-1918", *Esperanto* 51. Pàg. 55-57. (citat a Lins 2008: pàg. 66). Vegeu també Lins, Ulrich (2000). "The work of the Universal Esperanto Association for a more peaceful world". *Esperanto Documents* 45 A. Rotterdam: UEA. Pàg. 7. De manera similar, l'associació juvenil cristiana YMCA va repartir milers de llibres per aprendre esperanto entre els soldats presos d'ambdós bàndols. En aquest

sentit, vegeu Privat, Edmond (1927). *Historio de la lingvo esperanto*. Parto. 2 La movado 1900-1927. Ferdinand Hirt & Sohn: Leipzig. Pàg. 95-96. En general, els anys de presó van ser un període particularment apropiat per a la difusió de la llengua internacional, ja que això permetia que persones que no disposaven de cap llengua en comú poguessin entendre's en molt poc temps. Fins i tot hi va haver revistes en esperanto editades a la presó, com a Rennbahn, Alemanya. Vegeu Lavarenne (op. cit.).

8. Altres intel·lectuals pacifistes i partidaris de la llengua internacional van ser el Premi Nobel de Medicina Charles Richet, el Premi Nobel de Química Wilhelm Ostwald o el psiquiatra August Forel. Tots tres, així com bona part dels exemples esmentats sobre el pacifisme científic, el pacifisme feminista i el pacifisme religiós, estan explicats amb més profunditat al capítol 13 de Garvía (op. cit.). D'altra banda, Hèctor Alòs a la introducció de *Catalan Esperantists: Pacifists in a Globalised World* (ICIP Working Papers 2012/03) inclou altres figures destacades, com Paul Berthelot, Jean Jaurès o Julia Isbrücker. De tots ells, potser va ser Gaston Moch qui més va treballar per enfortir el nexa entre pacifisme i esperantisme. En aquest sentit, val la pena llegir Bourrelrier, Paul-Henri (2008). "Gaston Moch, polytechnicien combattant de la paix" *Annales des Mines - Réalités industrielles* 2008/3. Pàg 48-61.

9. Alguns contemporanis subratllaven el "caràcter afeminat del moviment: més emocional que racional, i mancat de valors virils, com el patriotisme o el militarisme" (Garvía op. cit: pàg. 97).

10. "Ens fa feliç veure que tant socialistes com jueus, protestants i maçons tenen les seves pròpies revistes [esperantistes]. Nosaltres anirem més enllà. Obrirem la nostra revista a tots. Sent justos, no pensem que tinguem la veritat universal, i [per això] estem preparats per concedir que les persones amb idees religioses divergents de les nostres ens puguin ensenyar moltes coses". *Espero Katolika I* (1903), citat a Garvía (op. cit.: pàg. 190).

11. Explica Brockway a la seva autobiografia que, estant en règim d'aïllament, només se li permetia tenir un llibre i que durant una temporada aquest va ser una edició del Nou Testament en esperanto. Vegeu Brockway, Fenner (1977). *Towards Tomorrow: The Autobiography of Fenner Brockway*. London: Hart-Davis, MacGibbon. Pàg. 54. I no molt lluny

d'Anglaterra, un altre esperantista partidari de l'objecció de consciència era assassinat a l'Alçament de Pasqua de 1916. Es tracta de Francis Sheehy-Skeffington, amic de James Joyce i seguidor de les idees pacifistes i feministes de T. W. Stead. Vegeu Levenson, Leah (1983). *With Wooden Sword: a portrait of Francis Sheehy-Skeffington, militant pacifist*. Boston: Northeastern University Press. La relació d'aquest periodista irlandès amb l'esperanto, apuntada per Leah (op. cit. Pàg 13), la va confirmar Christopher Fettes – deixeble del polític i professor Owen Sheehy-Skeffington, fill de Francis – en comunicació personal amb l'autor d'aquest article el 31 de juliol de 2015 a Lille, França.

12. Vegeu Del Barrio, Toño (2009). “Anarkiisto proponis Esperanton al la komunista internacion”. *Sennaciulo* 05/06, n-ro 1247-1248. D'altra banda, un estudi de la relació entre l'anarquisme i la llengua auxiliar internacional és el capítol 2 de Marin, Dolors (2010). *Anarquistes: un segle de moviment llibertari a Espanya*. Barcelona: Ariel.

13. Un exemple n'és Tivadar Soros – el pare de George Soros –, que ha explicat les seves vivències a Sibèria com a presoner de guerra a *Modernaj Robinzonoj*. Nova York: Mondial 1999 [1923]. També l'escriptor hongarès Julio Baghy va escriure les seves principals obres precisament durant els anys de captiveri a Sibèria.

14. Vegeu el capítol 6 de la tesi de Maria Marchese, “Visca França, Visca Catalunya!” La Catalogna durante la Prima Guerra Mondiale: una prospettiva di genere, Universitat de Nàpols.

15. Alexander Zamenhof hauria decidit acabar amb la seva vida davant les atrocitats i la crueltat de la guerra. Vegeu Banet-Fornalowa, Zofia (2000). *La familio Zamenhof*. La Chaux-de-Fonds: Kooperativo de Literatura Foiro.

16. Entre els més actius participants en aquestes conferències hi havia l'esmentat Josef Metzger. Vegeu Prasad, Devi (2005). *War is a Crime against Humanity: The story of War Resisters' International*. London: War Resisters' International. Pàg. 89.

17. Vegeu Prasad, Op. Cit. Pàg. 89, 95, 143 i 478.

18. Vegeu Cortès, Lurdes (2011). “Els nens austríacs acollits a Osona (1920-1923)”. AUSA, XXV (167). Pàg. 209-247

19. Vegeu l'informe del sotssecretari de la Societat de Nacions, Inazo Nitobe: *Esperanto and the Language Question at the League of Nations*, 1921.

Fotografia : Österreichische Nationalbibliothek

© Generalitat de Catalunya

RECOMANEM

Materials i recursos d'interès recomanats per l'ICIP

Llibre

***The Great War and the Origins of Humanitarianism 1918-1924*, de Bruno Cabanes**

Les seqüeles de la Primera Guerra Mundial van provocar el període de postguerra més turbulent que el món havia vist mai. Els supervivents de l'aleshores denominada Gran Guerra no van ser tan sols els que van lluitar i van resultar ferits físicament i mentalment, sinó també els apàtrides, els nens que van patir les conseqüències de la guerra, així com les víctimes de la fam russa de 1921-1923. Aquesta situació va fer replantejar-se el que fins a aquell moment era un humanitarisme molt precari. Els reptes a què s'havia d'enfrontar la societat internacional van portar a la necessitat de reformular l'ajuda humanitària, passant d'un nivell nacional un nivell transnacional, per aconseguir respostes efectives.

El tema proposat per Bruno Cabanes en aquest llibre és precisament analitzar aquell moment transformador del llarg desenvolupament de l'humanitarisme. L'autor no analitza el tema des d'una perspectiva de l'evolució dels drets humans, sinó que ho fa com a historiador de la Primera Guerra Mundial i de la transició de la guerra a la pau. Cabanes se centra en la relació entre pràctica humanitària i narrativa humanitària, i en la defensa dels drets humans, que en aquest període van patir una creixent reformulació. D'aquesta manera, "la redefinició dels drets no va ser un pas en la història dels drets, sinó un moment clau de formar actituds i valors- la pacificació de les ments i la restauració progressiva de les relacions pacífiques entre enemics" (pàg. 10).

Pel que fa a l'estructura del llibre, l'autor examina en diferents capítols les actuacions de cinc notables activistes -els francesos René Cassin i Albert Thomas, el noruec

Fricthjof Nansen, el nord-americà Hebert Hoover i l'anglesa Eglantyne Jebb- per explicar la transformació de l'humanitarisme durant el període d'entreguerres. Aquestes persones van entendre que un nou tipus d'organització transnacional era necessària per enfrontar-se a problemes que superaven els límits nacionals i les rivalitats entre els bàndols. D'una banda, van promoure els drets humans i, a la vegada, els seus actes van ajudar a aclarir la redefinició d'aquests drets en la postguerra.

René Cassin va defensar els drets de les víctimes de la guerra, primer des de la perspectiva de les associacions de veterans i més tard a la Societat de Nacions. Albert Thomas va promocionar una reforma del dret laboral internacional des de l'Oficina Internacional del Treball, una de les poques institucions creades pel Tractat de Versalles que encara existeixen actualment. Fridtjof Nansen, comissionari de la Societat de Nacions per als refugiats, va crear el 1922 un passaport pensat originalment per als refugiats de la guerra civil russa que va revolucionar l'estatus dels apàtrides. Herbert Hoover va organitzar les dues operacions humanitàries més grans del primer quart de segle: va proveir ajuda a Bèlgica i als països de l'Europa Central durant la guerra, i també en el període de la gran fam russa de 1921-1923. Finalment, Eglantyne Jebb va crear la fundació "Save the Children" el 1919, mobilitzant l'opinió pública de la Gran Bretanya en suport dels nens austríacs i alemanys que patien les conseqüències del bloqueig aliàt després de la guerra; els seus actes van portar a la Societat de Nacions a aprovar, el 1924, la declaració de Ginebra sobre els Drets de l'Infant.

El llibre és, per tant, un repàs a un moment "constituent" de l'humanitarisme internacional, però alhora és un exemple empíric de com aquestes profundes transformacions es produeixen, en part, gràcies a persones concretes, a individus que són capaços de transcendir la realitat per a visionar un futur millor i aconseguir així millores de gran importància en el sistema internacional. En definitiva, Bruno Cabanes, pioner en l'estudi de les repercussions de la guerra i professor associat al departament d'Història de la Universitat de Yale, ens mostra com i quan el dret a la dignitat humana es va convertir en inalienable.

Llibre

***World Without War: How U.S. Feminists and Pacifists Resisted World War I*, de Frances H. Early**

Frances H. Early relata en aquest llibre la història de l'activisme feminista pacifista i el moviment per les llibertats civils als Estats Units a través de les vides de les persones que van participar en l'Oficina d'Assessoria Jurídica de Nova York. Creada al 1917 per Charles Recht i Frances M. Withersoop mitjançant fons provinents del Woman's Peace Party, l'Oficina va ser la primera organització que va donar servei jurídic gratuït a les persones que es van negar a participar en els projectes relacionats amb la participació dels EUA a la Primera Guerra Mundial. Objectors de consciència, presos polítics i "enemics estrangers" van trobar una eina de suport enfront les polítiques de guerra nord-americanes.

Frances M. Withersoop va ser una activista rellevant dins el moviment pacifista feminista en contra de la Primera Guerra Mundial i va participar en la fundació d'organitzacions humanitàries i antimilitaristes durant la primera meitat del segle XX, com *War Resisters League*. Charles Recht, advocat, poeta i lingüista d'origen txec, va ser objector de consciència i participà en la defensa de moltes activistes radicals que s'enfrontaven a la deportació. Entre 1921 i 1933 va exercir com a representant oficial de la Unió Soviètica als Estats Units.

La importància d'aquest llibre recau en la interpretació que fa l'autor sobre les relacions de gènere dins el moviment pacifista de l'època. En un ambient militaritzat on la imatge cultural dominant era la de l'home guerrer i la dona cuidadora, l'Oficina va donar un gir per deconstruir aquesta realitat. Les dones van ocupar llocs de lideratge i els objectors de consciència es van convertir en el centre del pensament pacifista. Aquest fet va donar lloc a la creació d'una cultura de pau com una nova forma de pensar i veure el món a través d'una crítica contra el sistema patriarcal com quelcom inherent a l'estat i la guerra.

L'autor, Frances H. Early, és professor al Departament d'Història de la Universitat Mount Saint Vincent a Halifax, Nova Escòcia, especialitzat en la recerca històrica sobre la interacció entre gènere, guerra i pau.

Llibre

Internacional de Resistents a la Guerra

La Internacional de Resistents a la Guerra (IRG) és una de les principals organitzacions pacifistes i antimilitaristes internacionals. Es va crear com a conseqüència de la Primera Guerra Mundial el 1921 a Bilthoven (Països Baixos). Originalment el seu nom era Paco, que significa pau en la llengua auxiliar internacional esperanto. La seva declaració fundacional, que encara es manté vigent, diu així: “La guerra és un crim contra la humanitat. És per això que em comprometo a no donar suport a cap tipus de guerra i a lluitar per l’eliminació de totes les causes de la guerra.” Actualment, la seva presidenta és l’alemanya Christine Schweitzer.

Devi Prasad (1921-2011), l’autor de l’obra que ressenyem, va ser un activista no violent indi molt proper a Gandhi. Es va graduar a Santiniketan, la universitat fundada per Rabindranath Tagore, i va ocupar diversos càrrecs a l’IRG – entre ells el de secretari general i el de president, als anys 60 i 70. Es tracta, per tant, d’una persona que coneix perfectament les interioritats de l’organització, així com les diferents idees pacifistes que hi han anat influint-hi al llarg dels anys.

El llibre té dues parts. A la primera, l’autor tracta les raons de l’antimilitarisme i els orígens de la noviolència fins a la Primera Guerra Mundial. En concret, s’hi apropa des de les diferents confessions religioses i també a partir d’organitzacions pioneres com l’Oficina Internacional per la Pau (IPB en anglès) o la Lliga Internacional de Dones per la Pau i la Llibertat (WILPF en anglès). Una de les persones destacades en el recull de protagonistes del pacifisme que ens ofereix Devi Prasad és l’escriptor rus Lev Tolstoi. Aquesta part acaba amb un capítol fonamental, que tracta el servei militar obligatori i l’oposició que va sorgir-hi als diferents països, principalment a Europa, però també a Amèrica, Àfrica i Àsia. I és aquest capítol el que enllaça amb el naixement de l’IRG.

La segona part del llibre, molt detallada, explora l’evolució de l’IRG des dels seus inicis fins els anys 70. Es tracta de més de 50 anys d’accions, anècdotes i experiències, que inclouen diversos contextos històrics, com la Segona Guerra Mundial o la guerra freda. A més dels aspectes interns de l’organització de l’IRG, l’anàlisi inclou reflexions i debats sobre el paper que havia de jugar el moviment pacifista en conflictes com la guerra civil espanyola. Tot un seguit d’annexos completen l’obra, incloent-hi els documents clau de la història de l’IRG, així com diverses fotografies en alta definició (gairebé vuitanta) on destaca la campanya internacional de suport al primer objector de consciència a l’estat

espanyol: Pepe Beunza.

En definitiva, un llibre imprescindible per tothom interessat en la història de l'antimilitarisme, però també en les raons del pacifisme i la noviolència, tan actuals el 1921 com avui dia.

Pel·lícules

Cinema antibel·licista sobre la Primera Guerra Mundial

Al llarg de la seva història el cinema de denúncia bel·licista ha donat nombroses mostres de per què és un art. Aquí en presentem dues de prou conegudes que mereixen un reconeixement per les seves qualitats. A més, totes dues compten amb curioses similituds: basades en fets reals, prohibides durant un temps i profundament antibel·licistes.

Pel·lícules

Camins de glòria, de Stanley Kubrick

La bestialitat i irracionalitat de la guerra queden descarnadament reflectides en aquesta obra del director nord-americà. L'atac francès per intentar conquerir un turó deriva en un fracàs que els generals volen atribuir als soldats, que són finalment considerats culpables. El fet va succeir realment i dues de les famílies dels considerats culpables van aconseguir que se'ls rehabilités. Posteriorment Humphrey Cobb va escriure la novel·la homònima i el 1956 Kubrick la va portar al cinema. A l'Estat espanyol no es va poder estrenar fins trenta anys més tard a causa de l'alt contingut antimilitarista.

Pel·lícules

La gran il·lusió, de Jean Renoir

Estrenada el 1937, La gran il·lusió es promocionava com “una pel·lícula sobre la guerra en la que no es veuen baralles ni espies”. I certament, per aquella època, va ser una obra atípica. Renoir la va realitzar com a crítica a l'esperit bel·licista que va desembocar en la Segona Guerra Mundial i que impregnava algunes de les cintes d'aquells anys -així ho explica el propi director en un vídeo fet com a introducció.

Diametralment oposada a la pel·lícula de Kubrick, Renoir va preferir realitzar una crítica molt més subtil del fet de la guerra. Enmig del conflicte bèl·lic, uns oficials francesos estableixen relació amb oficials alemanys en el seu lloc de reclusió. Conservant els lligams de classe, els capitans de tots dos bàndols, aristòcrates, teixeixen lligams ràpidament –especialment notable és la interpretació d'Erich von Stroheim com a oficial alemany. D'aquesta manera, la pel·lícula tracta amb èxit de demostrar que les relacions entre les persones estan per sobre dels sentiments de pertinença nacional i que la situació de classe resulta més important a l'hora d'establir vincles amb l'altre.

© Generalitat de Catalunya

TRIBUNA

A 100 anys del genocidi: Armènia a la cruïlla

Jordi de Miguel Capell

Periodista

El primer 1, una espasa amb el fil esmolat; el 9, una soga ennuegada; l'altre 1, un fusell apuntant al cel; el 5, una destrat sobre un sabre otomà: 1915. És abril a Erevan i hom espera trobar-hi tot tipus de cartells recordant la massacre, però cap d'aquesta cruïlla. Cau la primera anotació a la llibreta: "Què es pot construir des d'un dolor tan descarnat? De quins topalls insalvables ens parla?".

Durant les setmanes prèvies al centenari, molts mitjans d'informació van redirigir els seus focus cap a l'oblidada Armènia. La majoria seguien el rastre del dolor imprès al cartell d'Erevan; d'altres, el ressò internacional de la condemna del Papa Francesc o el pronunciament de països que, com Àustria i Alemanya, s'unien a última hora a la magra llista de 26 estats que reconeixen el primer genocidi del segle XX. Com tants altres col·legues, un equip de periodistes de Contrast vam viatjar al país atrets per la memòria persistent del seu poble, però també decidits a anar una mica més enllà. Ens preguntàvem, i ens seguim preguntant, de quina manera interactua aquesta memòria amb la identitat i el futur d'un país situat de forma permanent en un eixam de cruïlles. L'objectiu final: generar un debat que, sent cabdal per Armènia, pugui inspirar altres realitats.

“ Sembla que hi ha dues Armènies. La que carrega i combat el pes feixuc d'un present

esquerp i maldestre; i la que pren impuls per fer de la memòria un reclam de justícia ”

Geostratègia i pau

La primera cruïlla en què es troba el país és històrica i es pot mesurar en quilòmetres quadrats. Armènia és un petit estat de tres milions d'habitants que, malgrat disposar d'una ínfima part del seu territori original, conserva el mateix valor geoestratègic que al llarg de la història ha animat les contínues invasions dels imperis veïns (otomà, persa, rus...). A l'oest, la frontera està tancada. L'estat turc segueix sent el gran aliat a la regió de les potències occidentals, la qual cosa explica l'escàs número d'adhesions que ha obtingut la causa pel reconeixement del genocidi perpetrat pel govern dels Joves Turcs entre 1915 i 1923. Cada any, el president Erdogan trasllada “mostres de dolor” per la mort de milers d'armenis i armènies “en el context” de la I Guerra Mundial, però en la línia dels seus predecessors -compartida per països com els EUA, Espanya o Israel-, no reconeix l'existència d'una matança planificada com a tal. Mentrestant, a l'est i al sud-oest d'Armènia, l'Azerbaidjan es manté en peu de guerra des que el 1991 la regió de Nagorno Karabaj, d'arrels culturals i històriques armènies, es va proclamar república independent en plena escalada bèl·lica entre ambdós països. Malgrat l'alto el foc signat al 1994, el degoteig de soldats morts a la frontera d'aquest estat de facto, no reconegut per cap altre país de la comunitat internacional, és a dia d'avui constant i res fa indicar que s'hagi d'aturar en breu. Tot el contrari. La xifra de morts ha augmentat considerablement els darrers anys (34 el 2012, 72 el 2014) i les posicions segueixen enrocades. Potser és el moment d'escoltar les entitats locals que, com Peace Dialogue, duen anys treballant per estendre la cultura de pau a la regió.

La flor sense terra

La segona cruïlla és conjuntural i té a veure amb la cruïlla geoestratègica i amb el rumb que vol emprendre el país a curt termini. Durant els quinze dies que vam ser-hi vam poder copsar com la crisi econòmica en què es troba Armènia no només qüestiona les seves aliances a la regió, sinó també els fonaments de la seva identitat. D'entrada, queda en entredit l'aliança amb Rússia. Des del 2013, el govern de Serzh Sargsián hi ha

estret llaços econòmics i militars a la cerca d'un aliat fort, però la jugada no ha sortit bé: la crisi que ja fa trontollar Moscou ha impactat de ple a la debilitada Armènia, que en els darrers mesos ha vist com les remeses dels 200.000 compatriotes migrants que hi treballen disminueixen (el 21% de l'economia armènia depèn de les remeses, el 80% de les quals provenen de Rússia) mentre que els preus dels serveis bàsics depenents d'empreses russes pujaven. El passat mes de juny, la protesta de milers de persones als carrers d'Erevan ja va obligar el govern a suspendre l'alça de la llum, prevista en un 17%.

“ El reconeixement internacional del genocidi armeni no es concep només com una exigència de caire ètic sinó també com una oportunitat de progrés ”

Al marge de les fílies i fòbies que desperta l'aliança amb el govern de Putin, la massiva emigració provocada per la crisi ha esperonat, davant les nostres càmeres, un altre debat: Què necessita Armènia per revifar? En la discussió han entrat en joc la corrupció endèmica i les polítiques de repatriació adreçades als vuit milions d'armenis que viuen fora del país, però també el temor d'una progressiva pèrdua de la identitat. “És com si arrenques una flor del seu hàbitat i te l'enduus a un altre lloc: estarà sotmesa a una vida curta”, ens deia a casa seva l'historiador Guevorg Yazedjian. Com ell, molts dels membres de la diàspora que hem entrevistat temen que la pinça entre els processos migratoris i la vida globalitzada cisin les arrels d'una cultura mil·lenària que sempre ha estat far i escut davant tota mena de perills. També del genocidi.

Es fa difícil parlar amb un mínim d'autoritat, més des d'aquesta distància simplificadora, però semblaria que sobre el país planen dues Armènies. Una, la que carrega i combat el pes feixuc d'un present que es mostra esquerp i maldestre; l'altra, la que pren impuls des del passat per fer de la memòria no només un imperatiu identitari, sinó també un reclam de justícia. A ulls d'aquesta Armènia, sostinguda en gran mesura per les famílies dels supervivents expulsats del país ara fa cent anys, el reconeixement internacional del genocidi no es concep només com una exigència de caire ètic sinó

també com una oportunitat de progrés, doncs admetre la seva existència obriria la via legal al retorn de les propietats que els botxins van arrabassar amb la massacre de 1915. Amb aquesta idea, fa anys que desenes d'advocats i advocades armènies arreu del món recullen la documentació necessària per fer renéixer la justícia. Només així, diuen, es podrà fer del país una terra més pròspera i democràtica. La terra on la flor ha de perviure.

Fotografia : Jordi de Miguel Capell - *Cartell recordant la massacre a Armènia-*

© Generalitat de Catalunya

TRIBUNA

Un cop audaç

Miquel Carrillo

Responsable d'Incidència Política d'Àgora Nord Sud

Aviat farà 30 anys de la darrera i probablement l'única vegada que algú ens va demanar la nostra opinió sobre quina política exterior havíem de tenir com a Estat. El 12 de març de 1986 el Govern de l'aleshores president Felipe González, atenent a la promesa electoral de la campanya amb la que per primer cop havia arribat al poder el partit socialista, convocava un referèndum per decidir la continuïtat d'Espanya dins l'aliança atlàntica. Probablement coneixeu la història perquè la vau viure directament o l'heu sentida durant aquestes gairebé tres dècades: el 'sí' va guanyar per un ampli marge de prop de tretze punts, mentre que el 'no' només es va imposar a les Canàries, Navarra, el País Basc i Catalunya.

Els condicionants que intentaven suavitzar el viratge dels socialistes des d'aquell "OTAN, d'entrada no" a la campanya de les generals del 82, fins a aquell "En interès d'Espanya, vota sí" del 86, prometien que mai s'entraria a l'estructura militar de l'aliança, que es reduïrien les bases nord-americanes al territori nacional i que Espanya no donaria aixopluc ni deixaria passar pel seu territori cap arma nuclear. Anys després, el govern del president Aznar -malgrat la inexplicable abstenció d'Aliança Popular aquell mes de març- va culminar l'entrada a l'estructura militar. L'adhesió també s'esmenà, permetent als Estats Units, prèvia autorització d'Espanya, introduir armes nuclears, i el suport a les bases nord-americanes ha estat present fins els darrers dies del darrer govern socialista: recordeu l'entrega, claus en mà, de la base de Rota el 2012 per ser seu de l'escut antimíssils, d'un Zapatero més penedit que mai per no haver-se aixecat de la cadira davant la desfilada de les tropes nord-americanes. Sort que hi havia l'excusa de la crisi i l'oportunitat de crear ocupació amb l'arribada de Mr. Marshall a Cadis.

El propi González va arribar al xantatge amb el seu electorat amenaçant que dimitiria si no sortia el 'sí', cosa que manipulava descaradament el caràcter d'una consulta que, anys després, ell mateix descriuria com un dels moments més durs de la seva carrera política, penedint-se d'haver-la convocat: "Als ciutadans no se'ls ha de consultar si volen o no estar en un pacte militar, això s'ha de dur en els programes i es decideix a les eleccions". Fi de la cita. L'estadista ha après la lliçó i així la transmetrà quan tingui ocasió de fer conferències i ocupar seients als consells de direcció de més prestigi: a la ciutadania se l'ha de preguntar per coses banals, la democràcia es ven en paquets a l'engròs, no és per vendre-la al detall. O em compres tot el programa o res.

“ Catalunya intenta projectar-se a l'exterior desplegant una incipient diplomàcia internacional més voluntariosa que res ”

Recordo cares de resignació a casa, discussions durant la campanya i probablement la primera rebel·lió política oberta davant el televisor familiar, ideals contra la *real politik*. La democràcia seriosa era això i donava de sí el que donava, el referèndum podia haver costat una trencadissa de repercussions incalculables en l'equilibri internacional, l'endemà d'haver entrat a l'aleshores Comunitat Europea i just abans que s'obris l'aixeta de les ajudes europees i la fi de l'autarquia ibèrica. Espanya havia arribat al seu lloc al món, que no era cap altre que fer costat a Occident, especialment en un moment on creixia la tensió entre blocs, just abans del col·lapse de l'Est. Em puc imaginar les trucades dels serveis secrets, fent apostes sobre quant duraria aquell derbi, i recordo el perill nuclear, el desplegament dels Pershing i els Cruise a l'Alemanya del 83 a cada telenotícies. Amb deu o dotze anys això deixa impacte; si ara la canalla té malsons amb Estat Islàmic, aleshores la fi dels nostres dies tenia forma de botó vermell.

Mai més ens han demanat com volem relacionar-nos amb el món. Efectivament, sí, després van perpetrar un referèndum amb motiu de la Constitució Europea que va registrar vint punts més d'abstenció que aquell del 86, i que també va deixar constància de fins on arriba la democràcia seriosa, quan el procés quedà anul·lat

davant la negativa de francesos i holandesos. Arran de l'esforç d'aquella campanya entre les files antimilitaristes de la societat civil i dels partits que es van oposar francament a l'entrada a l'OTAN, coordinada per l'Antonio Gala, es va reestructurar l'espectre de l'esquerra. Més important per mi és que probablement va ser el punt final, l'últim acte de la Transició. Molta gent així ho va entendre i aquella frustració es va canalitzar en forma de més solidaritat internacional, que va esdevenir una sort de vàlvula d'escapament, de continuar fent feina i transformació allà on hi havia recorregut.

“ Per què no fem una acció exterior radicalment diferent? Per què no tenim delegacions de pau, amb la mateixa consideració i pressupost que les oficines comercials? ”

A què ve tot això, més enllà de l'aniversari? Trenta anys després hi ha qui es proposa construir un nou país, capgirar el futur, constituir un nou present, digueu-li com vulgueu. Tenir o no tenir un exèrcit i com hauria de ser aquest en un hipotètic Estat català és una qüestió més dins les discussions del moviment independentista, cosa que si més no revela que el debat està connectat amb les preguntes centrals que donen forma a un país. Bé, parlem-ne. Un amic d'ERC em confessava que la qüestió no és fàcil, ni és cosa de tot o res: “No seria hipòcrita deixar que la resta de països s'encarreguessin de la defensa d'un espai comú? No seria absurd pagar-los per defensar-nos i així poder dir que no tenim exèrcit?”

Catalunya intenta projectar-se a l'exterior a través d'una llei, recorreguda al Constitucional, tot desplegant una incipient diplomàcia internacional, de moment més voluntariosa que res. Crec, i això em preocupa seriosament, que deixa de banda tot aquell moviment de desafectes al règim de la Transició, que va impugnar l'*status quo* sorgit de la consulta del març del 86 i es va incorporar a les files dels que, des d'abans de la mort del dictador, ja treballaven en la dimensió internacional, amb altres propòsits diferents als de les emmendonades ambaixades d'ultramar. Prefereix fer-se

fotos amb catalans i catalanes mediàtiques i demanar el suport de l'emigració econòmica allà on sigui, en les seves hores lliures, abans que donar suport amb sinceritat a la feina i els objectius de la societat civil arreu del món. Catalans pel món! Ajudeu-nos a construir la Marca Catalunya i a vendre raons, fuets i estatuetses de la Sagrada Família! Fa molts mesos parlava amb l'anterior responsable de l'Agència Catalana de Cooperació al Desenvolupament, qui apel·lava al patriotisme i cridava a les ONG a defensar el bon nom de Catalunya. "Si Catalunya ha de ser coneguda com ho són els països nòrdics a l'exterior, per la seva implicació en la defensa dels drets humans, la justícia o la pau, em faig patriota ara mateix", li vaig etzibar.

Per què no fem una acció exterior radicalment diferent? Per què no tenim delegacions de pau, amb la mateixa consideració i pressupost que les oficines comercials? Per què no expliquem les nostres ànsies de cremar totes les armes de qualsevol calibre ara mateix, a banda del que està passant a casa nostra? Per què no demostrem que tenim noves idees i sabem dur-les a terme, amb la desena part dels recursos, per aconseguir l'estabilitat i la seguretat que mai aconseguiran tots els exèrcits del món? La veritat és que sembla que només sabem respondre de la mateixa manera que la resta de països, que no hi ha res de nou en la proposta catalana de cara l'exterior. Potser és simplement la lliçó ben apresada d'en González (en aquestes coses millor no fer experiments ni fer-ne massa preguntes) o el rumb d'una Transició (nacional) que pot deixar les coses en un punt diferent però equivalent a l'actual, parlant de l'acció exterior. Cal un altre país al tauler internacional d'aquells que s'afanyen a guanyar poltrones al Consell de Seguretat a Nova York i que després no volen acceptar mil cinc-cents damnificats anuals, provinents de totes les guerres que incendien el continent africà?

I no es tracta només de recursos econòmics, hom no demana el que no es té, és simplement la voluntat de fer-ho i de sumar en la bona direcció. Hi ha tota una xarxa de municipis catalans que, d'acord a les seves reduïdes possibilitats, treballa com a 'Ciutats Constructores de Pau'. Us imagineu la potència que tindria que a més de Granollers o Sant Boi, tinguéssim tot un país sencer, Constructor de Pau?

Trenta anys després tornem a tenir les mateixes preguntes i desafiaments sobre la taula, tres dècades després el seny pot tornar a votar que no, això no toca. Potser només per tenir un Estat deliberadament i manifestament implicat en els processos de pau

del món, començant per la Mediterrània, pagaria la pena veure'l néixer. Estem preparats per un cop audaç?

Fotografia : Ariet / CC / Desaturada.

© Generalitat de Catalunya

ENTREVISTA

Entrevista a Joan Botam, sacerdot i caputxí català

Xavier Alcalde / Eugènia Riera

Institut Català Internacional per la Pau

Joan Botam, **sacerdot i caputxí català**

A la Primera Guerra Mundial es podien trobar, com a mínim, tres branques del pacifisme internacional. La primera, el pacifisme científic o realista -que analitzem amb la figura d'Alfred Fried -, es caracteritzava per la creença que la pau només es podria garantir amb l'organització del món i la recerca científica. La segona, el pacifisme feminista -que hem tractat amb aquest article -, estava representada per les dones que lligaven la seva subjugació al militarisme i a la despesa militar. La tercera és el pacifisme religiós dels quàquers, menonites o tolstoians. D'aquesta vessant del pacifisme en parlem en aquesta entrevista amb el sacerdot i caputxí català Joan Botam, que ha impulsat nombroses iniciatives vinculades a la pau i l'ecumenisme.

Botam (Les Borges Blanques, 1926) és doctor en teologia i fundador de l'Institut Víctor Seix de Polemologia i del Centre Ecumènic de Catalunya. Ha representat Barcelona a la Cimera del Mil·lenni de líders religiosos i espirituals a les Nacions Unides.

Un dels grups fonamentals per entendre el pacifisme religiós durant la Primera Guerra Mundial són els quàquers. Quines són les seves característiques?

Els quàquers són pacifistes noviolents a ultrança, per espiritualitat de constitució personal, sense fronteres. El nom de quàquers ve del verb anglès *to quake*, que vol dir 'tremolar'. Tenen una experiència humana i creient tan sensible que quan proven la comunicació, la projecció o el diàleg 'tremolen', perquè saben de la presència de l'infinit de Déu, de l'absolut de Déu. És la criatura davant el creador, la limitació davant

l'absolut. I aquesta sensació la tenen des dels seus orígens a Anglaterra, al segle XVII, amb George Fox, el seu fundador.

Amb l'esclat de la guerra, el 1914 es crea el moviment pacifista FOR (Fellowship of Reconciliation) a iniciativa de dos cristians, Henry Hodgkin (un quàquer anglès) i Friedrich Siegmund-Schultze (un luterà alemany). Vostè n'ha conegut persones molt vinculades. Quina filosofia hi ha al darrere?

La FOR -més endavant IFOR- és un moviment de reconciliació hereu d'un pacifista d'excepció, com és Jean Goss-Mayr. El vaig conèixer juntament amb la seva dona Hildegard, filla d'un pacifista austríac [Kaspar Mayr, fundador de la branca austríaca de la IFOR]. Jean Goss era un ferroviari francès, un home carismàtic amb una empenta i convenciment terribles. Sostenia -i jo també ho sostinc- que un dels absurds més enormes és la violència. És un absurd i també un pecat, perquè tot el que és imposició no respecta i no té en compte l'altre. Instrumentalitza, subordina i mata l'altre.

Vostè no va viure la Primera Guerra Mundial però la seva relació amb el pacifisme ve de lluny. Quan va començar?

Vinc dels moviments pacifistes dels anys 1950-60. De fet, la meua història comença amb la Segona Guerra Mundial, quan neix Pax Christi, un moviment pacifista de persones de tot tipus de creences, unides per la persecució nazi. L'any 1956 vaig ser cridat com a conciliari del moviment i vaig començar a tenir-ne un paper destacat. Pax Christi era un moviment confessional però lliure, no institucional, no jeràrquic, no catòlic des de dalt sinó des de les bases, i amb una voluntat clara de construir ciutadans membres de la comunitat internacional, a partir d'unes bases sòlides de democràcia i llibertat.

“ Sóc antiguerra, antiexèrcit i antiarmament, perquè crec que el món es construeix des del bé, la veritat i la justícia per mitjans pacífics ”

Què vol dir per a vostè ser pacifista?

Jo sóc antiguerra, antiexèrcit i antiarmament. Perquè crec, des de la filosofia gandhiana i des del pensament místic de Martin Luther King i també des de l'Evangelí, que el món es construeix des del bé, la veritat i la justícia per mitjans pacífics. Aquell qui en la construcció de la pau utilitza mitjans que no són pacífics, com per exemple la guerra, cau en una contradicció flagrant!

Com li va afectar en el seu pensament el fet de conèixer la guerra?

La guerra la vaig viure personalment. Era un adolescent l'any 1936 quan queien les bombes sobre el meu poble. Vaig ser instruït a l'escola pública sobre què s'havia de fer en cas d'un bombardeig i mentre t'ho explicaven pensaves que allò era música celestial, però carai! Quan el dia 2 d'abril del 1937 jo mirava cap al cel – un cel lluminós com avui- i vaig veure uns avions que avançaven i tot d'una comencen a desprendre com uns estels, unes espurnes que xiulen i baixen... i en aquestes sento uns espetecs i una polseguera, uns crits i un xiscles. Jo tenia 9 o 10 anys i això em va quedar a dintre. Era la negació, la mort, l'infern. I sentia les dones que deien “Que s'acabi això! Que s'acabi la guerra!” Aquest crit el porto a dins gairebé com un constituti antropològic.

És també a partir de la guerra que arriba al fet religiós?

Jo fins l'any 1939, de religió zero. Aquell any em van obligar a fer la primera comunió vestit de petit falangista, amb canons i metralladors al costat. Tota la formació religiosa que tenia fins aleshores arribava aquí. Però a partir del 1939, com que no hi havia escola, el meu pare –creient, republicà i anticlerical, com jo també hauria estat perquè no hi havia altra alternativa honesta- em va portar als Caputxins de Les Borges. L'endemà mateix després de passar les tropes franquistes, els Caputxins havien obert les portes.

**“ Les religions no són sempre font de pau.
L'Església com institució de vegades es creu amb**

poder. I el poder mata ”

Què va significar per a vostè estudiar al convent dels Caputxins?

Va ser un xoc des del punt de vista ambiental i escolar, metodològic, de serietat, de treball i d'aplicació. Jo era alguna cosa més que una mitjana i la prova és que l'any 1942, després de tres anys, vaig quedar el primer de l'escola. Allà vaig fer un procés de reconversió de mi mateix, un procés educatiu: fer emergir allò que hi ha en tu gràcies als mitjans que et posen a l'abast. I gràcies a la relació humana i bonica que vaig trobar entre alumnes i mestres hi va entrar l'element creient. No va ser un procés ideològic, conceptual o filosòfic. Però a partir d'aquí va venir una vocació de la qual no n'estic descontent, tot el contrari: he trobat 'el sentit', el que a un el gratifica d'ell mateix, el que et fa sentir útil i servicial.

Tenint en compte el seu coneixement de les diferents espiritualitats, creu que la religió és sempre font de pau?

No. Perquè la religió – no la fe- com a institució i com a organització tracta d'institucionalitzar i normalitzar una experiència humana, espiritual i divina. Pretén explicar coses inexplicables, com és l'experiència sobrenatural de l'absolut de Déu. No dic que les religions siguin inútils, però l'Església hauria d'estar sempre al servei, a la recerca, amb tremolor. Però de vegades es creu amb poder. I el poder mata.

En la seva opinió, pot haver una contradicció entre l'Església com a institució i com a espiritualitat?

I tant. Perquè hi ha l'Estat del Vaticà, uns Estats Pontificis, unes potencialitats mediàtiques i econòmiques com l'Opus... això es dóna cops de puny amb la creença i amb l'espiritualitat. Hi ha un teòleg que jo estimo molt, Karl Barth, que diu que la religió explicada d'aquesta manera és pecat.

I vostè ho comparteix?

Sí. És aquella religió que no s'interroga i no es posa en causa ella mateixa, que no se sap situar, i que de vegades posa traves. La Inquisició, per exemple, és una trava. Com es pot

posar a la foguera algú que pensa diferent? Ara, això no vol dir que no es pugui construir la pau des de la religió, perquè la vocació del cristià és precisament construir la pau. I construir la pau vol dir col·laborar i dialogar amb tothom, sense adjectius. La pau és la pau i és la pau de tothom. No s'ha de posar fronteres al diàleg, s'ha de dialogar amb tothom, si convé amb el dimoni!

“ Construir la pau vol dir col·laborar i dialogar amb tothom, sense posar ni adjectius ni fronteres ”

Quin paper hi juga aquí l'ecumenisme?

Fora del món cristià, hi ha altres grups que vinculen ecumenisme i pau, com la fe Bahai. Els coneix?

Fora del món cristià, hi ha altres grups que vinculen ecumenisme i pau, com la fe Bahai. Els coneix?

Si, en tinc amics. Els Bahai van néixer a l'Iran, en unes condicions de persecució i són un intent d'ecumenisme a partir de l'arrel islàmica. Pertanyen a un moviment d'espiritualitat -no a una religió- segons el qual Déu és pare de tots, la humanitat és una sola família i el nostre treball és la pau i el diàleg. També hi ha els Brahma Kumaris, per exemple, que són semblants però d'origen hindú, amb vocació universal, de fraternitat i noviolència.

Tenint en compte els conflictes i les guerres del segle XX, creu que el pacifisme religiós ha lluitat prou per la construcció de la pau?

No. Fa la impressió que un no s'ho acaba de creure. De persones com Jean Goss, Lanza del Vasto, Lluís Maria Xirinacs o Martin Luther King no se'n troben. Jo espiritualment estic radicalitzat en aquest sentit, en la lluita per la pau, però costa de crear una cultura de la pau i unes relacions fonamentades en la construcció de la pau. Costa de fer

pensar que la conciliació i la pau estan per damunt dels interessos d'un mateix.

© Generalitat de Catalunya

SOBRE L'ICIP

Notícies d'actualitat, activitats i publicacions

ICIP

Institut Català Internacional per la Pau

Subvencions per a projectes de participació i recerca en la promoció de la pau

L'ICIP ha obert una convocatòria de subvencions a entitats, fundacions i cooperatives sense ànim de lucre, amb seu a Catalunya, per a projectes de participació en xarxes i de recerca en promoció de la pau. L'import global per a aquesta convocatòria és de 40.000 euros i el termini per a presentar les sol·licituds finalitza el 15 de setembre de 2015.

Els ajuts es poden sol·licitar per via electrònica a través [d'aquest enllaç](#).

Noves publicacions

Dins les diferents col·leccions de l'ICIP, darrerament s'han publicat aquests llibres:

El sentit comú i la guerra nuclear, de Bertrand Russell, editat per l'ICIP i Angle Editorial dins la col·lecció 'Clàssics de la pau i la noviolència'

L'objecció de consciència, d'Özgür Heval Çinar i Coskun Üsterçi, editat per l'ICIP i Pagès editors dins la col·lecció 'Noviolència i lluita per la pau'

Del consol a la noviolència. Javier Sicilia, el poeta que va despertar Mèxic, de Marta Molina, editat en format electrònic per l'ICIP i Líniazero dins la col·lecció 'Eines de pau, seguretat i justícia'

***Living on the edge*, una exposició sobre ciutats dividides**

El proper 1 d'octubre s'inaugurarà a la plaça de la Corona de Granollers l'exposició *Living on the edge. Conflictes i reconciliació en ciutats dividides d'Europa*, una mostra fotogràfica que ens explica com les històries de conflicte i de reconciliació s'entrellacen i es reflecteixen en el mirall fragmentat del teixit urbà on tenen lloc.

Concretament, l'exposició repassa les ferides, encara palpables, en quatre ciutats dividides d'Europa: Nicòsia (Xipre), Belfast (Irlanda del Nord), Mitrovica (Kosovo) i Mostar (Bòsnia i Hercegovina). Quatre ciutats on els conflictes ètnics i religiosos han deixat una profunda empremta en les societats actuals, però on també hi ha gent que vol superar el passat i definir un futur comú més enllà de les diferències.

La mostra ha estat creada pel periodista Angelo Attanasio i el fotoperiodista Marco Ansaloni, i ha estat produïda per l'ICIP. L'exposició s'inaugurarà en el marc del projecte 'Ciutats defensores dels drets humans', en col·laboració amb el centre Can Jonch, i es podrà visitar fins al 27 d'octubre.

Nou Pla Pluriennal 2015-2018

El Pla Pluriennal 2015-2018 de l'ICIP, aprovat per la Junta de Govern, estableix les finalitats, els objectius i les línies d'actuació previstes per als anys 2015, 2016, 2017 i 2018. Aquest Pla director és el segon de la història de l'ICIP i dóna continuïtat al Pla Pluriennal 2009-2012, que fou prorrogat fins el 2014.

El Pla s'estructura, com l'anterior Pla, en sis eixos: tres de substantius o finalistes (Recerca; Formació, Difusió i Transferència de Coneixements; i Construcció de Pau i Prevenció de Conflictes Violents) i tres d'instrumentals (Internacionalització i Serveis a Altres Actors; Recursos; i Organització).

L'elaboració del Pla ha estat precedida d'un procés participatiu, amb reunions de la Junta de Govern, amb l'equip i personal de l'ICIP, i amb els principals actors implicats en la creació de l'ICIP: organitzacions de la societat civil, membres del Consell Català de Foment de la Pau, acadèmics i investigadors, i administracions públiques).